ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Кафедра публічного адміністрування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____
І.А.Семенець-Орлова
«____»_____2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЦЕНТРАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ В УКРАЇНІ»

Виконав: студент групи
Е-9-24-М1ПУА(1.6д)
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
Оліферук Олексій Олегович
Керівник: д.держ.упр., професор
Семенець-Орлова І.А.

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Оліферук Олексій Олегович. «Механізми залучення молоді до формування та реалізації державної політики на центральному та місцевому рівнях в Україні».

Кваліфікаційна робота на здобуття рівня вищої освіти «магістр» із спеціальності «Публічне управління та адміністрування» - Міжрегіональна Академія управління персоналом – Київ. 2026

У кваліфікаційній роботі визначено теоретико-правові засади молодіжної участі в публічному управлінні. Проаналізовано практику залучення молоді на центральному та місцевому рівнях. Розкрито напрями вдосконалення механізмів залучення молоді.

Ключові слова: державна політика, молодіжна участь, механізми залучення, центральний та місцевий рівні, молодіжні ради, громадські організації, державна молодіжна політика.

SUMMARY

Oliferuk Oleksii. "Mechanisms of Youth Engagement in the Formation and Implementation of State Policy at the Central and Local Levels in Ukraine".

Thesis for obtaining the level of higher education "Master" in "Public Administration" - Interregional Academy of Personnel Management - Kyiv. 2026

The thesis defines the theoretical and legal foundations of youth participation in public management. It analyzes the practice of youth engagement at the central and local levels. Furthermore, it outlines directions for improving the mechanisms of youth engagement.

Key words: state policy, youth participation, engagement mechanisms, central and local levels, youth councils, public organizations, state youth policy.

ЗМІСТ

ВСТУП **4**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОЇ УЧАСТІ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ **9**

1.1. Молодь як суб'єкт державної політики: поняття, потреби, інтереси 9

1.2. Механізми участі молоді: форми, інструменти, принципи інклюзії 17

1.3. Нормативно-правова та інституційна база молодіжної політики в Україні 26

Висновки до розділу 1 31

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ НА ЦЕНТРАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ **33**

2.1. Молодіжні ради, консультативно-дорадчі органи та партнерства з ОГС 33

2.2. Інструменти участі у громадах: партисипативні практики, проєктний підхід, волонтерство 36

2.3. Проблеми та обмеження участі: мотивація, ресурси, представництво, комунікація 45

Висновки до розділу 2 51

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ **53**

3.1. Моделі підвищення спроможності молодіжних інституцій і лідерства 53

3.2. Цифрові інструменти, освітні програми та системи підтримки молодіжних ініціатив 57

3.3. Моніторинг і оцінювання молодіжної участі: індикатори впливу та сталість результатів 60

Висновки до розділу 3 63

ВИСНОВКИ **68**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **71**

ДОДАТКИ **76**

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах тривалої війни, глибокої суспільної трансформації та прискорених євроінтеграційних процесів питання залучення молоді до формування та реалізації державної політики набуває принципового значення для майбутнього України. Саме молоде покоління є одночасно найбільш вразливою та найбільш мобілізованою групою: значна частина молоді безпосередньо долучена до оборони держави, волонтерства, роботи з внутрішньо переміщеними особами, участі в гуманітарних ініціативах та локальних проєктах відбудови. Від того, наскільки держава здатна не лише декларувати важливість молоді, а й створювати реальні механізми її участі у виробленні рішень, залежить ефективність публічної політики, рівень довіри до інституцій, стабільність демократичного розвитку та успішність повоєнного відновлення.

Сучасна молодь характеризується високим рівнем цифрової компетентності, швидкою адаптацією до нових форматів комунікації, готовністю до інноваційних практик саморганізації. Водночас соціологічні дослідження вказують на суперечливі тенденції: поєднання потужного волонтерського й громадянського потенціалу з недовірою до традиційних політичних інститутів, розчаруванням у формальних механізмах участі, емоційною втомою та відчуттям обмежених можливостей впливу на стратегічні рішення.

За останні роки в Україні відбулося істотне оновлення нормативно-правової та інституційної бази молодіжної політики: ухвалено Закон України «Про основні засади молодіжної політики», Національну молодіжну стратегію до 2030 року, Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2021–2025 роки, розбудовується мережа молодіжних рад, молодіжних центрів, запроваджуються інструменти участі на локальному рівні. Проте на практиці ефективність цих механізмів істотно відрізняється між громадами, а участь

молоді часто залишається фрагментарною, епізодичною та слабко інтегрованою в реальні цикли ухвалення рішень.

Таким чином, дослідження механізмів залучення молоді до формування та реалізації державної політики в Україні є своєчасним як з погляду потреби в оновленні системи публічного управління, так і з огляду на стратегічну важливість молодіжного ресурсу для безпеки, демократичного розвитку та відбудови країни.

Питання молодіжної участі й молодіжної політики розглядалися у працях українських і зарубіжних дослідників у контексті демократичного врядування, розвитку громадянського суспільства, місцевого самоврядування, цифрової демократії, волонтерства та лідерства. У науковому дискурсі опрацьовано понятійний апарат молодіжної політики, типологію форм участі молоді, загальні підходи до залучення молоді до процесів ухвалення рішень, роль молодіжних рад, громадських організацій, волонтерських рухів, неформальної освіти, цифрових інструментів.

Окремий пласт досліджень присвячено аналізу нормативно-правових засад молодіжної політики в Україні, європейським стандартам участі молоді, імплементації європейських документів у національний контекст, розвитку молодіжних центрів, професіоналізації молодіжної роботи. У наукових роботах робилися спроби оцінити стан молодіжної участі на національному рівні, окреслити типові проблеми мотивації молоді, нерівності доступу до участі, формалізму в роботі консультативних органів, обмеженості ресурсної бази молодіжних ініціатив.

Водночас низка аспектів досліджуваної проблематики залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, потребують систематизації й глибокого аналізу: комплексні механізми залучення молоді до формування та реалізації державної політики на різних рівнях управління; взаємодія формальних (молодіжні ради, консультативно-дорадчі органи) та неформальних (волонтерські мережі, ініціативні групи, цифрові спільноти) каналів участі; особливості функціонування цих механізмів в умовах воєнного стану; вплив

цифровізації на структуру й зміст молодіжної участі; підходи до моніторингу й оцінювання результативності та впливу молодіжної участі.

Недостатньо розробленими залишаються питання багаторівневої інфраструктури підтримки молодіжної участі, професіоналізації молодіжної роботи, співуправління між молоддю та органами влади, а також інтеграції молодіжних механізмів участі в загальну систему публічної політики та стратегічного планування розвитку територій. Це зумовлює потребу у спеціальному комплексному дослідженні, орієнтованому саме на механізми залучення молоді до формування та реалізації державної політики в сучасних українських умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічний та організаційно-управлінський аналіз механізмів залучення молоді до формування та реалізації державної політики на центральному та місцевому рівнях в Україні й розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких основних завдань:

– уточнити зміст базових понять «молодь», «молодіжна політика», «молодіжна участь», «механізми залучення молоді» в контексті сучасних підходів до публічного управління та прав людини;

– дослідити нормативно-правові та інституційні засади молодіжної політики в Україні, виявити сильні сторони, суперечності та прогалини в регулюванні механізмів молодіжної участі;

– окреслити основні проблеми й бар’єри молодіжної участі (мотиваційні, ресурсні, репрезентативні, комунікаційні), посилені умовами війни, та визначити шляхи їх подолання;

– обґрунтувати моделі підвищення спроможності молодіжних інституцій та розвитку молодіжного лідерства з урахуванням принципів інклюзивності, партнерства й співуправління;

– сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів залучення молоді на центральному та місцевому рівнях, спрямованих на посилення впливу молоді на політику та підвищення її ролі у повоєнному відновленні України.

Об'єктом дослідження є система державної політики України в сфері молоді в частині формування та реалізації механізмів участі молоді в публічному управлінні на центральному та місцевому рівнях.

Предметом дослідження є механізми залучення молоді до формування та реалізації державної політики на центральному та місцевому рівнях в Україні.

Методологія та емпірична база дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують комплексний аналіз явищ і процесів у сфері молодіжної політики та публічного управління. Застосовано діалектичний підхід для виявлення взаємозв'язків між трансформаціями державного управління, суспільно-політичним контекстом (зокрема умовами війни) та формами участі молоді.

Системний і структурно-функціональний методи використано для аналізу інституційної архітектури суб'єктів молодіжної політики, механізмів їх взаємодії, місця й ролі молодіжних рад, молодіжних центрів, громадських організацій та волонтерських мереж у загальній системі публічного управління. Компаративний підхід застосовано для порівняння українських практик із європейськими стандартами й моделями участі молоді, що дає змогу визначити можливості та межі імплементації таких моделей в український контекст.

Формально-юридичний метод використано під час аналізу законів, підзаконних актів, стратегічних документів, що регулюють молодіжну політику й механізми участі молоді, виявлення їх внутрішньої узгодженості та відповідності задекларованим цілям. Методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції застосовано для узагальнення наукових підходів, виявлення ключових тенденцій і суперечностей у розвитку молодіжної участі.

Емпіричну базу дослідження становлять: результати загальнонаціональних і регіональних соціологічних досліджень, аналітичні звіти

міжнародних організацій, матеріали моніторингу діяльності молодіжних рад і молодіжних центрів, статистичні дані органів державної влади та органів місцевого самоврядування, внутрішні документи молодіжних громадських організацій, кейси реалізованих молодіжних проєктів, а також практичний досвід функціонування інструментів участі в територіальних громадах.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, молодіжних рад, молодіжних центрів, громадських організацій та освітніх установ.

Структура роботи. Структура роботи зумовлена логікою досягнення поставленої мети та вирішення окреслених завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОЇ УЧАСТІ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Молодь як суб'єкт державної політики: поняття, потреби, інтереси

У науковій літературі й міжнародних документах молодь розглядається як специфічна соціально-демографічна група, що перебуває на етапі переходу від дитинства до дорослого життя, засвоює соціальні ролі й набуває економічної, політичної та культурної самостійності [1; 2]. При цьому підкреслюється, що молодь не є однорідною категорією: її внутрішня структура визначається віком, рівнем освіти, місцем проживання, соціально-економічним становищем, гендером, станом здоров'я, міграційним досвідом тощо. Саме ця неоднорідність зумовлює різні потреби та інтереси молодих людей і вимагає диференційованих підходів з боку державної політики.

Молодіжна політика посідає центральне місце в розвитку будь-якої держави, адже саме молоді покоління формують кадровий, інтелектуальний та інноваційний потенціал суспільства. Україна не є винятком: від того, наскільки продумано та послідовно вибудувана молодіжна політика, багато в чому залежить траєкторія її майбутнього розвитку. З наукової точки зору молодіжна політика розглядається як цілісна система заходів у сферах освіти, зайнятості, охорони здоров'я, культури, спорту, дозвілля та громадянської участі молоді. Саме ці сфери вважаються ключовими для формування успішного, соціально захищеного та відповідального молодого покоління.

Дослідники підкреслюють, що молодь є однією з головних рушійних сил соціально-економічного поступу країни. Інвестиції в освіту, розвиток компетентностей і підтримку молодих людей розглядаються як вклад у людський капітал, що у довгостроковій перспективі сприяє зростанню

продуктивності праці, зниженню рівня безробіття, розширенню бази платників податків та загальному економічному зростанню. Добре продумана молодіжна політика також допомагає зменшити соціальну вразливість молодих людей, насамперед тих, хто стикається з низькою якістю освіти, складнощами з працевлаштуванням чи іншими ризиками соціального виключення.

Важливим виміром молодіжної політики є забезпечення соціальної стабільності. Підвищення доступності та якості освіти, створення нових робочих місць для молоді, підтримка здорового способу життя, розвиток культурної та спортивної інфраструктури, організація змістовного дозвілля - усе це зменшує ймовірність девіантної поведінки, поширення насильства та злочинності в молодіжному середовищі. Таким чином, молодіжна політика виконує не лише соціальну, а й превентивну функцію, знижуючи рівень соціальної напруги та сприяючи згуртованості суспільства.

Разом з тим розвиток молодіжної політики в Україні потребує комплексного, міжгалузевого підходу. Науковці акцентують увагу на необхідності підвищення якості освіти всіх рівнів і забезпечення реальної рівності доступу до освітніх послуг для молодих людей незалежно від місця проживання, матеріального становища чи соціального статусу їхніх родин. Важливим завданням є підтримка молодіжного підприємництва, формування сприятливого інноваційного середовища, розвиток програм стажувань та перше робоче місце для молоді. Йдеться не лише про формальне працевлаштування, а й про створення умов для професійного зростання, гідної оплати праці та поєднання роботи з навчанням.

У сфері охорони здоров’я молодіжна політика повинна забезпечувати доступність медичних послуг, у тому числі послуг, орієнтованих на репродуктивне та психічне здоров’я молоді, а також системно популяризувати здоровий спосіб життя. Йдеться про профілактику шкідливих звичок, формування культури харчування, створення можливостей для регулярних занять спортом і фізичною активністю. Спортивні секції, гуртки, молодіжні центри та простори для активного відпочинку відіграють важливу роль як у

зміцненні здоров’я, так і в соціалізації молодих людей, формуванні командної роботи, лідерських і комунікативних навичок.

Окремий напрям - участь молоді у культурному житті суспільства. Молодіжна політика має підтримувати творчі ініціативи, культурні проєкти, аматорське й професійне мистецтво, розвиток креативних індустрій. Це сприяє самореалізації молодих людей, розкриттю їхньої індивідуальності та потенціалу, а також формуванню культурної ідентичності й національно-громадянської свідомості.

Україна має значний потенціал у сфері розвитку молодіжної політики, однак реалізація цього потенціалу потребує системних інвестицій та зважених управлінських рішень. Важливу роль відіграє науковий супровід: експертна оцінка програм, аналіз їх ефективності, моніторинг потреб і настроїв молоді дозволяють уникати нецільового використання ресурсів та формувати політику, засновану на доказах.

Водночас кожен громадянин може зробити власний внесок у формування та реалізацію молодіжної політики. Зокрема, йдеться про:

– участь у молодіжних організаціях і громадських об’єднаннях, через які молоді люди можуть відстоювати свої права й інтереси та вибудовувати діалог з органами влади;

– поширення інформації та популяризацію молодіжних ініціатив у соціальних мережах і засобах масової інформації, що підвищує видимість молодіжного сектору;

– участь у громадських слуханнях, консультаціях, форумах, де можна висловити власну позицію щодо змісту та пріоритетів молодіжної політики;

– активну участь у виборах і підтримку політичних сил, які послідовно відстоюють інтереси молоді та розвитку молодіжної інфраструктури;

– розвиток особистих компетентностей через освітні програми, тренінги, стажування, неформальну освіту, що підвищує конкурентоспроможність молоді на ринку праці;

– волонтерську діяльність у молодіжних і громадських організаціях, участь у соціальних та благодійних проєктах;

– ініціювання власних молодіжних проєктів, спрямованих на вирішення локальних проблем, підтримку вразливих груп чи розвиток певної сфери (освіта, екологія, культура тощо);

– підтримку освіти та науки, розуміючи, що їхній розвиток визначає майбутнє не лише держави в цілому, а й молодіжного сектору;

– пропаганду здорового способу життя та культуру взаємоповаги серед однолітків;

– дотримання законодавства та прав людини, оскільки саме на цих засадах ґрунтується функціонування демократичної держави, орієнтованої на потреби та гідність молоді.

Таким чином, для ефективної молодіжної політики важливо, щоб громадяни знали свої права й обов'язки, брали участь у громадських ініціативах і усвідомлювали власну відповідальність за розвиток молодіжної сфери в Україні.

Суттєвий внесок у розвиток молодіжної політики здійснюють громадські діячі. Вони виступають посередниками між молодіжними організаціями та органами влади, ініціюють і реалізують проєкти, спрямовані на поліпшення якості життя молодих людей, лобіюють зміни до законодавства, формують суспільний порядок денний у молодіжній тематиці.

Важливу роль відіграють і заклади вищої освіти. Вони не лише готують висококваліфікованих фахівців для різних сфер економіки та управління, а й формують цінності, громадянську позицію та активність молоді. Один із ключових напрямів їхньої діяльності - проведення наукових досліджень, аналіз соціально-економічних проблем, з якими стикається молодь: доступність вищої освіти, проблеми працевлаштування, соціального захисту, мобільності, інтеграції на ринок праці тощо. На основі таких досліджень можуть розроблятися рекомендації для органів влади та програмні документи в молодіжній сфері.

Заклади вищої освіти також залучають студентів до участі в соціально-культурних проєктах, волонтерстві, студентському самоврядуванні, діяльності молодіжних рад. Це сприяє розвитку лідерських навичок, відповідальності, уміння працювати в команді, а також формує відчуття причетності до суспільно-політичних процесів.

Не менш важливою ланкою є заклади загальної середньої освіти. Школа забезпечує базову освіту, яка в Україні є обов'язковою та безкоштовною, що створює основу для рівних можливостей незалежно від соціального походження. Саме в шкільному середовищі закладаються моральні й етичні орієнтири, формується активна громадянська позиція, толерантність, повага до прав людини. Школи сприяють вихованню молоді, здатної до конструктивного діалогу, співпраці з представниками інших культур і націй, що важливо для формування відкритого, демократичного суспільства.

Заклади позашкільної освіти доповнюють формальну освіту, пропонуючи молоді широкий спектр можливостей для розвитку: гуртки, секції, творчі студії, технічні та наукові гуртки, молодіжні центри тощо. Вони дозволяють молодим людям розвивати інтереси та здібності поза межами стандартної шкільної програми, поглиблювати знання, здобувати додаткові компетентності, необхідні для успішного професійного та особистісного становлення.

М. Ф. Головатий сформулював низку базових принципів, на яких має ґрунтуватися державна молодіжна політика. Принцип участі означає, що молоді люди, їхні об'єднання та організації мають бути безпосередніми суб'єктами розробки й реалізації політики; він передбачає залучення молоді до всіх рівнів влади, політичних структур і молодіжного руху. Принцип гарантій вимагає, щоб держава забезпечувала всім молодим громадянам мінімальний необхідний обсяг соціальних послуг у сфері освіти, виховання, духовного й фізичного розвитку, працевлаштування. Принцип соціальної компенсації зосереджується на підтримці тих категорій молоді, які внаслідок соціального статусу чи стану здоров'я не можуть самостійно подбати про себе (діти з неповних чи багатодітних сімей, сироти, молоді люди з інвалідністю тощо). Принцип

пріоритету передбачає, що в межах державної молодіжної політики першочергову підтримку мають отримувати ті програми й ініціативи, які спрямовані на розв'язання найбільш гострих проблем молоді.

Науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, доповнюючи цей перелік, виокремлюють додаткові принципи: субсидіарності, рівності та доступності, спадкоємності1. Дослідниця Н. Б. Метьолкіна пропонує ще кілька важливих орієнтирів: стратегічної спрямованості, соціального партнерства, наявності чітких критеріїв ефективності, адміністративної та політичної здійсненності2. Ці підходи фокусують увагу на тому, що молодіжна політика має бути не лише декларованою, а й реально здійсненною, узгодженою між різними рівнями влади та громадянським суспільством.

В. А. Головенько визначає державну молодіжну політику як «діяльність держави, її інституцій, спрямована на молодь, на підростаюче покоління, це наявність законодавчо закріплених ідей стосовно місця і ролі молоді у поступальному розвитку суспільства, а також системи різноманітних державних заходів, що сприяють реалізації цих ідей». Таким чином, молодіжна політика охоплює і нормативно-правову, і практичну компоненти.

Міжнародні організації використовують різні вікові межі поняття «молодь». Організація Об'єднаних Націй, як правило, у статистичних цілях застосовує віковий діапазон 15-24 роки [2]. Водночас у низці документів ООН наголошується, що держави можуть і повинні адаптувати ці рамки, враховуючи власні соціально-економічні умови, особливості переходу молоді до самостійного життя, виходу на ринок праці тощо [1; 2]. У політиках Європейського Союзу, зокрема в контексті реалізації Європейської молодіжної стратегії, найчастіше використовується вікова група 15-29 років, що пов'язано з тривалішим періодом навчання, відкладенням створення сім'ї та більш складним входженням у доросле життя [4].

В українському законодавстві базове визначення молоді міститься в Законі України «Про основні засади молодіжної політики», де зазначено, що молодь -

це «особи віком від 14 до 35 років» [6]. Такий широкий віковий діапазон відображає специфіку тривалого перехідного періоду, в якому значна частина молодих людей одночасно навчається, робить перші кроки в професійній сфері, шукає житло, створює сім'ю, долучається до громадського та політичного життя. Важливо й те, що Закон прямо визнає молодь не лише об'єктом, а й суб'єктом державної політики - носієм прав і відповідальності, який має бути залученим до формування, реалізації та моніторингу політичних рішень [6].

У сучасних міжнародних підходах молодь дедалі менше розглядається як «проблемна група», що потребує опіки, і дедалі більше - як стратегічний ресурс розвитку, інновацій і демократизації суспільства [1; 4]. Світова програма дій щодо молоді наголошує на принципі активної участі молоді в усіх сферах суспільного життя та виділяє участь як одну з ключових тематичних сфер [1]. Документи ЄС послідовно підкреслюють, що молодь є партнером держави у виробленні політики, а не лише цільовою групою соціальної підтримки [4; 5]. Це означає перехід від патерналістського підходу до підходу, заснованого на правах і партнерстві поколінь.

Аналіз потреб молоді, представлений у міжнародних і національних дослідженнях, дозволяє виокремити кілька основних блоків. По-перше, це потреби в якісній освіті й доступі до сучасних компетентностей, можливостях академічної й професійної мобільності. По-друге, потреби в гідній праці та економічній самостійності: можливість отримати роботу, яка відповідає кваліфікації, наявність механізмів підтримки молодіжного підприємництва, захист від експлуатації та дискримінації на робочому місці. По-третє, житлові та соціальні потреби - доступне житло, послуги охорони здоров'я, системи соціального захисту, що враховують специфіку молодіжного віку. По-четверте, потреби в участі, самореалізації та визнанні - можливість впливати на ухвалення рішень, реалізовувати власні проєкти, бути почутими й поміченими в суспільстві [1; 4; 10].

Українські дослідження молоді в умовах війни додають до цього переліку ще один важливий вимір - безпековий та психологічний. Молоді люди

потребують відчуття фізичної безпеки, стабільності, підтримки психічного здоров'я, впевненості в майбутньому в межах своєї країни [10]. Повномасштабна війна призвела до масових вимушених переміщень, переривання чи зміни освітніх траєкторій, залучення значної кількості молоді до військової служби, волонтерської діяльності, допомоги внутрішньо переміщеним особам. З одного боку, це засвідчило високий рівень мобілізації та солідарності молоді, а з іншого - породило ризики емоційного вигорання, втоми, травматичного досвіду та посилення соціального виключення для найбільш уразливих груп [10].

Важливо враховувати, що інтереси молоді не обмежуються суто «молодіжною тематикою». Молоді люди активно формують позицію щодо широкого спектра питань - від національної безпеки й оборони до кліматичної політики, цифрових прав, регіонального розвитку, гендерної рівності. Тому участь молоді в публічному управлінні має розглядатися як горизонтальна тема всієї державної політики, а не лише компетенція спеціалізованих «молодіжних» органів.

У стратегіях ЄС та Ради Європи наголошується, що молодіжна політика повинна базуватися на подвійній логіці: підтримки (support) та розширення прав і можливостей (empowerment) [3; 4]. Підтримка передбачає задоволення базових потреб молоді в освіті, працевлаштуванні, здоров'ї, соціальному захисті. Розширення можливостей означає забезпечення доступу до інформації, включення молоді в процеси ухвалення рішень, розвиток навичок, необхідних для активної громадянської участі. Такий підхід закладено й в українських стратегічних документах - Національній молодіжній стратегії до 2030 року та Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021-2025 роки [7-9].

Особливе значення має визнання молоді носієм специфічного життєвого досвіду й бачення, яке відрізняється від перспектив старших поколінь. У міжнародних документах це закріплено через принцип «nothing about us without us» - «нічого про нас без нас», що означає: усі рішення, які впливають на життя молоді, повинні ухвалюватися за її безпосередньої участі [1; 3]. В українському

законодавстві цей принцип втілено через норми щодо створення молодіжних рад, проведення консультацій з молоддю, залучення молодіжних і дитячих організацій до вироблення політики на центральному та місцевому рівнях [6-8].

Отже, у сучасному дискурсі молодь розглядається як повноцінний суб'єкт державної політики зі своїми правами, потребами та інтересами. Відбувається поступовий перехід від моделі, у межах якої молодь виступала переважно об'єктом опіки й отримувачем послуг, до моделі партнерства, співтворчості та спільної відповідальності. Це особливо актуально для України в умовах глибоких трансформацій і повоєнної відбудови, коли саме молоде покоління відіграє ключову роль у формуванні нової якості держави та суспільства.

1.2. Механізми участі молоді: форми, інструменти, принципи інклюзії

Під участю молодих громадян у публічному управлінні зазвичай мають на увазі сукупність інструментів і практик, завдяки яким молоді люди здобувають можливість впливати на ухвалення рішень, що стосуються їхнього життя, розвитку громади та державної політики загалом. У міжнародних документах Ради Європи та Європейського Союзу участь трактується як «право, засіб і процес» одночасно: право молоді бути залученою, механізм демократичного врядування і процес, який потребує постійного вдосконалення інституцій та компетентностей [3; 4].

В Україні фіксуються низькі показники залучення молоді до публічного управління, у тому числі на рівні громад. За результатами Національного опитування молоді «Мріємо та діємо» (червень липень 2023 рр.) тільки 14 % респондентів брали участь у засіданнях громадських рад при органах місцевого самоврядування, 11 % долучалися до процесу формування громадського бюджету, 7 % були членами молодіжної ради [2, с. 61]. Водночас переважна більшість опитаних (79 %) висловили бажання долучатися до активностей,

пов’язаних з післявоєнною відбудовою [2, с. 90], а майже половина молодих людей уже мають досвід участі у волонтерських ініціативах [2, с. 75].

Молодіжна політика розглядається як один з ключових напрямів державної політики, оскільки молоде покоління становить основний ресурс майбутнього розвитку країни. Для України питання роботи з молоддю мають особливу вагу з огляду на трансформаційні процеси, воєнні виклики та потребу у відбудові. Основні вектори молодіжної політики охоплюють сфери освіти, праці, охорони здоров’я, культури, спорту, дозвілля та громадянської активності молодих людей.

Аналіз сучасної молодіжної політики показує, що вона тісно пов’язана практично з усіма аспектами суспільного життя. Такий взаємозв’язок необхідно враховувати під час комплексної оцінки ролі молодіжної політики у період війни як на загальнодержавному рівні, так і в межах окремих громад.

Україна володіє значним потенціалом у розвитку молодіжної політики, проте реалізація цього потенціалу потребує належної уваги з боку всіх суб’єктів молодіжної політики та достатнього фінансування як з державного й місцевих бюджетів, так і з боку міжнародних та благодійних фондів.

Варто враховувати, що демографічний розвиток держави безпосередньо залежить від становища молоді. Більша частина зареєстрованих шлюбів (майже 80 %) припадає на осіб віком до 35 років, а серед перших шлюбів молодим людям належить близько 90 %. Останніми роками кількість зареєстрованих шлюбів скорочується. Обчислення відносних показників ускладнюється через труднощі з визначенням чисельності населення після 2014 р., адже незрозуміло, яка частина мешканців залишилася на окупованих територіях, а яка переїхала на підконтрольні уряду України території. Для розв’язання подібних питань мав би відбутися перепис населення 2020 р., проте він не проводився [9, с. 105]. Державна служба статистики України застосовує спеціальні методики оцінювання, які вказують на значні масштаби міграції молоді, у тому числі за кордон, зниження кількості шлюбів та зменшення народжуваності.

Не можна ігнорувати складну соціально-економічну та політичну ситуацію, що склалася в державі під впливом повномасштабної агресії, оскільки вона відображається і на структурі смертності молодих людей. Спостерігається посилення статевої диспропорції, адже основна частина випадків смерті зареєстрована як наслідок ведення бойових дій. Явище чоловічої надсмертності та інвалідизації молоді найбільш виразно проявляється у структурі зовнішніх причин смертності [5, с. 16].

Україна протягом тривалого періоду має проблему наповнення Пенсійного фонду. Війна загострила ситуацію до критичного рівня. Законодавство виокремлює такі основні види пенсій та відповідних соціальних виплат [7]:

- за віком;
- по інвалідності;
- у зв'язку з втратою годувальника.

З огляду на наявні демографічні та економічні тенденції, за відсутності дієвих кроків щодо підтримки молодого покоління існує ризик перетворення держави на суспільство, у якому переважають люди похилого віку та особи з інвалідністю. Такий сценарій може призвести до краху соціальної системи, банкрутства Пенсійного фонду та глибокої фінансової кризи.

Науковий супровід та експертна оцінка молодіжної політики здатні сприяти її удосконаленню, підвищенню результативності програм і ефективнішому використанню наявних ресурсів.

Дослідники та представники молодіжного середовища сьогодні наголошують на низці першочергових завдань:

– покращення якості вищої освіти через адаптацію навчальних програм до актуальних вимог ринку праці;

– запровадження інструментів підтримки молодих підприємців, формування сприятливого інноваційного середовища, розширення можливостей працевлаштування;

– стимулювання здорового способу життя завдяки створенню умов для занять спортом та іншими видами фізичної активності, формуванню мережі

молодіжних майданчиків відкритого доступу, молодіжних центрів і просторів для змістовного дозвілля;

– активніше залучення молоді до розвитку сучасного культурного та мистецького сектору;

– реальне, а не формальне залучення молоді до ухвалення управлінських рішень на місцевому рівні, налагодження повноцінної співпраці інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади.

Усі названі напрями мають першорядне значення для стійкого й успішного майбутнього. У період війни додаткової ваги набуває молодіжне волонтерство, адже значна кількість молодих людей допомагає військовим, внутрішньо переміщеним особам, бере участь у гуманітарних та відбудовчих ініціативах. Науковці підкреслюють, що молодь виступає ключовим чинником соціально-економічного розвитку держави. Інвестиції у молоде покоління сприяють зростанню продуктивності праці, зниженню безробіття, економічному піднесенню. Виважена молодіжна політика здатна зменшувати соціальну вразливість молодих людей, особливо у разі низької якості освіти чи труднощів із працевлаштуванням. Поряд з цим молодіжна політика виконує функцію важливого інструменту підтримання соціальної стабільності, адже розширення доступу до освіти, зниження безробіття, розвиток оздоровчих, культурних та спортивних програм зменшує ймовірність зростання рівня насильства та правопорушень у молодіжному середовищі.

У формуванні та реалізації молодіжної політики кожна людина може долучатися відповідно до власної мотивації та рівня обізнаності. Нормативна база передбачає широкий спектр можливостей для участі, важливо лише опанувати доступні механізми. Водночас можна виокремити найбільш поширені форми впливу молоді на розвиток молодіжної політики у воєнний період.

Для захисту власних прав чи інтересів інших молодих людей, а також для налагодження взаємодії з органами місцевого самоврядування та державними структурами, молодь може долучатися до діяльності інститутів громадянського суспільства. Соціальні мережі надають інструменти для поширення корисної

інформації, популяризації молодіжних ініціатив, обміну кращими практиками молодіжної роботи. Під час розроблення цільових програм та стратегій розвитку органи влади проводять громадські слухання, форуми й інші заходи, де кожен молодий громадянин може висловлювати пропозиції, а згодом відстежувати, як такі пропозиції врахували при підготовці фінального тексту документа.

Молоді люди мають можливість долучатися до волонтерської діяльності в різних напрямах, здобуваючи досвід командної роботи, розширюючи коло контактів, формуючи навички організації власних проєктів. Важливим ресурсом розвитку слугує участь у навчальних програмах, стажуваннях, тренінгах в офлайн або онлайн форматі. Законодавство гарантує молоді право брати участь у виборах та підтримувати політичні сили, які сприяють розвитку молодіжної сфери, дотриманню прав людини та демократичних стандартів.

Тому важливо, щоб кожен громадянин прагнув знати власні права й обов'язки, цікавився можливостями участі у виробленні рішень, підтримував комунікацію з основними суб'єктами молодіжної політики на місцевому, регіональному та національному рівнях. Саме усвідомлена участь у підготовці та ухваленні рішень здатна істотно вплинути на подальший розвиток молодіжної політики як окремої публічної галузі.

Воєнна агресія російської федерації суттєво впливає на життя населення в усіх сферах, у тому числі на молодіжну політику та інфраструктуру.

По-перше, відбувається перегляд пріоритетів у державній політиці. В умовах війни органи влади змушені концентрувати ресурси на обороні й безпеці, що часто призводить до скорочення фінансування молодіжних програм.

По-друге, бойові дії руйнують молодіжну інфраструктуру: знищуються молодіжні центри, спортивні майданчики, бібліотеки та інші заклади, орієнтовані на роботу з молоддю. Внаслідок цього звужується доступ до культурних і освітніх послуг, зменшуються можливості для особистісного розвитку молодих людей.

По-третє, війна негативно впливає на психічне здоров'я населення. Система охорони здоров'я вже зараз має готуватися до масштабної роботи з

психологічної підтримки різних груп: дітей, людей похилого віку, осіб, які втратили рідних чи житло, а також військовослужбовців, котрі після повернення з фронту нерідко стикаються з посттравматичними розладами.

Попри обмеження воєнного часу, молоді громадяни повинні зберігати можливість для самореалізації. Органи влади мають посилювати підтримку молодіжної сфери, зокрема на місцевому рівні розробляти або продовжувати програми, що дозволяють молодим людям реалізовувати власні соціальні ініціативи. Подібні програми сприяють зміцненню самооцінки, формують відчуття причетності до розвитку країни та мотивують залишатися в Україні. Важливо підтримувати проведення фестивалів, конкурсів, круглих столів, самітів, форумів за активної участі молоді, адже такі заходи виконують мотиваційну, освітню та комунікаційну функції, дають змогу обмінюватися досвідом і встановлювати нові партнерства.

Суттєве значення має діяльність органів публічної влади у сфері співпраці з міжнародними фондами, донорами, урядами інших держав, які готові фінансово підтримувати молодіжні програми в Україні. Залучення зовнішніх ресурсів дозволяє розвивати молодіжну інфраструктуру навіть в умовах обмеженого внутрішнього фінансування.

Для збереження та реалізації молодіжного громадського потенціалу, важливого для зміцнення та повоєнного відновлення громад, необхідно активніше залучати молодь до всіх етапів місцевого управління: підготовки, ухвалення та моніторингу виконання муніципальних рішень. Такий підхід формує у молоді відчуття відповідальності за майбутнє країни і сприяє зміцненню громадянського суспільства.

Рада Європи в Переглянутій Європейській хартії участі молоді у місцевому та регіональному житті пропонує широке розуміння участі, яке охоплює три взаємопов’язані компоненти: інформацію, консультування та спільне ухвалення рішень [3]. Інформаційний компонент передбачає доступ молоді до своєчасних, повних і зрозумілих даних щодо політики, процедур та можливостей залучення. Консультаційний компонент пов’язаний із систематичним збиранням позицій

молодих людей щодо проєктів рішень. Спільне ухвалення рішень означає участь молоді в розробленні, реалізації та оцінюванні політики на рівні з іншими стейкхолдерами.

Механізми молодіжної участі умовно поділяють на формальні та неформальні. До формальних належать участь у виборах, діяльність у складі політичних партій, членство у консультативно-дорадчих органах при органах влади, участь у громадських слуханнях, робочих групах та консультаційних платформах. Неформальні механізми включають активність у молодіжних і студентських організаціях, ініціативних групах, волонтерських рухах, акціях прямої дії, цифровому активізмі, кампаніях у соціальних мережах [1; 3; 4].

На європейському рівні сформовано широкий набір інструментів, що стимулюють молодіжну участь. Серед них молодіжні парламенти, молодіжні ради при органах влади, програми молодіжних обмінів і волонтерства, механізми структурованого діалогу між молоддю та представниками влади, партисипативні бюджети, електронні платформи е-демократії [3–5]. Європейська молодіжна стратегія 2019–2027 рр. відносить участь до трійки стратегічних цілей («Engage – залучати») і наголошує, що молодь має бути присутньою у всіх сферах суспільного життя, включно з демократичними процесами [4].

Українське законодавство та стратегічні документи останніх років демонструють зближення з європейськими підходами. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» передбачає створення молодіжних рад як консультативно-дорадчих органів при органах державної влади та місцевого самоврядування, розвиток молодіжних центрів, підтримку громадських об’єднань молоді та дітей, залучення молоді до розроблення й реалізації державних і місцевих програм [6–9]. Національна молодіжна стратегія до 2030 року визначає серед пріоритетних завдань розбудову механізмів участі молоді в ухваленні рішень на всіх рівнях управління [7; 8].

Практика функціонування молодіжних рад в Україні свідчить про різноманіття моделей та форматів роботи. Дослідження, проведені за участю Ради Європи, показують, що молодіжні ради можуть виконувати переважно

консультативну роль, надаючи пропозиції та беручи участь в обговореннях, або ж долучатися до спільного управління окремими програмами і проєктами, наприклад до розподілу коштів молодіжних конкурсів чи реалізації партисипативного бюджетування [11]. Ефективність таких органів значною мірою залежить від готовності влади реально враховувати їхні рекомендації та залучати молодь ще на етапі формування політики, а не лише під час формального погодження документів.

На рівні громад особливе місце посідають інструменти партисипативного бюджетування, конкурси місцевих ініціатив, громадські слухання, електронні петиції, локальні форуми та хаби. У багатьох громадах запроваджено спеціальні молодіжні конкурси в межах громадського бюджету, де молоді люди можуть подавати власні ідеї від облаштування публічних просторів до освітніх, культурних або екологічних заходів. Подібні інструменти не лише привертають увагу до проблем та потреб молоді, а й сприяють формуванню навичок проєктного менеджменту, бюджетного планування, комунікації з органами влади.

Окрему групу механізмів участі становлять волонтерська діяльність та молодіжна робота. Європейські документи визначають молодіжну роботу як неформальну освітню діяльність, спрямовану на підтримку розвитку молоді та її залучення до життя громади [3; 4]. В українських реаліях повномасштабної війни волонтерські ініціативи набули особливої ваги, адже молоді люди масово долучаються до допомоги військовим, переселенцям, відбудови громад, екологічних акцій, цифрового волонтерства [9; 10]. Державні програми та проєкти міжнародних партнерів усе частіше включають підтримку волонтерства й молодіжної роботи як повноцінних інструментів громадянської участі.

Суттєву роль відіграють цифрові формати участі. Відповідно до загальноєвропейського тренду розвитку е-демократії розширюється мережа онлайн-платформ для громадських консультацій, подання електронних петицій, обговорення законопроєктів та місцевих програм. Молодь, маючи високий рівень цифрової грамотності, часто виступає найактивнішим користувачем таких

сервісів. Європейська молодіжна стратегія підкреслює важливість забезпечення доступу молодих людей до цифрових інструментів участі, а також розвитку навичок критичного мислення, медіаграмотності й відповідальної поведінки в мережі [4; 5].

Невід'ємною складовою сучасних механізмів участі є принцип інклюзії. Документи Ради Європи та ООН наголошують на необхідності особливої уваги до залучення груп молоді, які традиційно залишаються поза публічними процесами: молоді з сільських територій, молодих людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, представників національних меншин, ЛГБТК+ молоді, молоді, яка не навчається й не працевлаштована (NEET) [1; 3]. Для роботи з такими групами потрібні адаптовані формати участі, у тому числі мовні та цифрові адаптації, підтримка транспортом, освітні програми, виїзні заходи у віддалені громади.

Українські стратегічні документи також закріплюють принципи недискримінації, рівних можливостей і гендерної рівності в контексті молодіжної політики [6–9]. Дослідження молодіжної роботи у воєнний період демонструють, що в умовах кризи нерівність доступу до участі може зростати через різницю в забезпеченості інфраструктурою, цифровим зв'язком, наявністю безпечних просторів [10]. Тому механізми залучення молоді повинні поєднувати очні та онлайн формати, бути гнучкими, орієнтованими на потреби різних груп і передбачати адресну підтримку.

Для пересічного громадянина України словосполучення "молодіжна політика" – це зазвичай просто пустий звук. Однак в умовах децентралізації саме молодіжна політика набирає визначального значення. *Важливість молодіжної політики полягає у тому, що держава не може ефективно функціонувати та розвиватися без підтримки молоді, тоді як молодь не зможе якісно інтегруватися у громадянське суспільство без відповідних дій з боку держави.*

Отже, механізми участі молоді в публічному управлінні включають широкий спектр форм – від інституціоналізованих молодіжних рад і

консультативних органів до волонтерства, партисипативного бюджетування та цифрового активізму. Їх ефективність залежить не лише від юридичного оформлення, а й від дотримання принципів інклюзії, реального впливу на рішення та готовності органів влади сприймати молодь як рівноправного партнера.

1.3. Нормативно-правова та інституційна база молодіжної політики в Україні

Нормативно-правова база молодіжної політики в Україні за останні роки зазнала суттєвої модернізації та наближення до європейських стандартів. Центральним актом є Закон України «Про основні засади молодіжної політики», який визначає мету, принципи, суб'єктів і механізми реалізації державної молодіжної політики [6]. Закон закріплює молодь як окрему цільову групу державної політики, визначає вікові межі (14–35 років), встановлює основні напрями підтримки молоді (освіта, зайнятість, житло, здоров'я, участь, культура, цифровий розвиток тощо) та окреслює інструменти реалізації політики.

Серед основних завдань молодіжної ради відзначимо такі як «внесення до органу, при якому її утворено, пропозицій щодо організації консультацій із молоддю»; «надання пропозицій, висновків, рекомендацій щодо формування та реалізації молодіжної політики на місцевому рівні, обов'язкових до розгляду органом, при якому її утворено»; «розроблення за участю молодіжних та дитячих громадських об'єднань, інших суб'єктів молодіжної роботи пропозицій щодо пріоритетів молодіжної політики на місцевому рівні»; «проведення моніторингу та оцінки ефективності реалізації молодіжної політики на місцевому рівні», «участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію молодіжної політики» та ін. Закріплене право членів молодіжної ради «участі в засіданнях місцевої ради, депутатських комісій, виконавчих органів, робочих груп, конкурсних комісій, утворених нею, з розгляду питань, що належать до компетенції молодіжної ради» [5].

Інша форма участі молодих громадян у муніципальному управлінні, передбачена Законом України «Про основні засади молодіжної політики» у редакції від 13.12.2022 р., полягає у можливості впливати на формування й реалізацію молодіжної політики через молодіжні громадські організації. Стаття 12 зазначеного Закону закріплює за такими об'єднаннями відповідне право. Додатково для них визначені повноваження щодо моніторингу та оцінювання молодіжної політики, заснування молодіжних центрів, делегування представників для участі у відборі членів молодіжних рад, Національної ради з питань молоді, інших консультативно-дорадчих структур, створених для розв'язання питань, пов'язаних із молоддю, та інші можливості впливу [1].

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» у редакції від 13.12.2022 р. також закладає підвалини розвитку мережі молодіжних центрів, до якої входять міські, районні у містах, селищні та сільські молодіжні центри. Такі інституції покликані забезпечувати молодому поколінню умови для всебічного розвитку, самореалізації, соціальної інтеграції, розширення участі в житті громад. На муніципальному рівні молодіжні центри можуть діяти у форматі державних, комунальних або приватних установ. Джерела фінансування включають державний і місцеві бюджети, грантові програми, благодійні внески й інші форми підтримки [1].

Наведені законодавчі норми деталізуються у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» від 20.12.2017 р. № 1014. Пункт 7 цього акта окреслює, серед іншого, принципи «добровільної участі у діяльності центру» та «активної участі молоді», що означає безпосереднє залучення молодих людей до ухвалення управлінських рішень у межах діяльності центру [6].

Варто наголосити, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не містить спеціальних положень, які б прямо регламентували створення та функціонування згаданих інституцій. Відповідні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері підтримки молодіжних рад,

молодіжних центрів та сприяння діяльності молодіжних громадських організацій зафіксовано у статті 9 Закону України «Про основні засади молодіжної політики». У цьому ж Законі передбачено створення Українського молодіжного фонду як бюджетної установи, юридичної особи публічного права, що покликана підтримувати, у тому числі фінансово, молодіжні проєкти та виконання окремих завдань молодіжної політики. На базі Фонду, сформованого згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2023 р., реалізуються різні програми молодіжної гарантії [4].

Законодавство встановлює, що державна молодіжна політика спирається на принципи партнерства, участі молоді, міжсекторальної взаємодії, гендерної рівності, недискримінації, орієнтації на потреби молодого покоління й урахування регіональної специфіки [6]. Окремо закріплено принцип залучення молоді до формування й реалізації політики через діяльність молодіжних рад, громадських об’єднань, молодіжних центрів, участь у розробці програм і стратегій. У Законі подано визначення понять «молодіжна робота» та «молодіжна інфраструктура», що відповідає сучасним підходам, сформованим у європейському просторі [3; 4; 10].

Стратегічні орієнтири у сфері молодіжної політики більш предметно розкриває Національна молодіжна стратегія до 2030 року, затверджена Указом Президента України [7]. У документі подано бачення молодих громадян як активних, відповідальних, конкурентоспроможних учасників суспільного життя, які мають рівні можливості для самореалізації в Україні. Стратегія структурує державну політику за низкою пріоритетних векторів: освіта й розвиток компетентностей, зайнятість та гідні умови праці, здоров’я й безпека, суспільна участь, мобільність, інклюзивність, цифрова трансформація тощо. Для впровадження положень Стратегії Кабінет Міністрів України ухвалив план заходів, де визначено конкретні завдання для центральних і місцевих органів влади [8].

Суттєве значення має Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки, спрямована на створення умов для самореалізації

молоді та розвитку молодіжної інфраструктури [9]. Програмою передбачено фінансування ініціатив, пов’язаних із розбудовою молодіжних центрів, підтримкою молодіжних та дитячих громадських об’єднань, розвитком молодіжної роботи, волонтерського руху, формуванням здорового способу життя, розширенням участі молоді у громадському й політичному житті. Таким чином Програма виступає інструментом практичної реалізації положень Закону та Національної молодіжної стратегії у середньостроковій перспективі.

Інституційну основу реалізації молодіжної політики становлять органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також молодіжні та дитячі об’єднання, молодіжні ради, молодіжні центри. Провідну функцію у системі центральних органів виконавчої влади виконує Міністерство молоді та спорту України [12]. Відповідно до положення про Міністерство, до компетенції цього органу належать розроблення нормативно-правових актів і стратегічних документів у сфері молоді, координація державних програм і проєктів, методичне супроводження молодіжної роботи, взаємодія з міжнародними організаціями та партнерами [12].

На рівні областей, районів і громад формуються відповідні структурні підрозділи або визначаються уповноважені посадові особи, які відповідають за втілення молодіжної політики на визначеній території. Національна молодіжна стратегія та державні програми приділяють значну увагу розвитку мережі молодіжних центрів, покликаних працювати як простори неформальної освіти, громадських ініціатив, проєктної діяльності, консультацій та волонтерства [7; 9; 10]. Дослідження молодіжної роботи в Україні фіксують поступове зростання кількості таких центрів і водночас підкреслюють потребу в посиленні кадрового потенціалу й ресурсного забезпечення, особливо за умов війни [10].

Помітну роль відіграють молодіжні громадські об’єднання та ради. Закон «Про основні засади молодіжної політики» встановлює, що держава сприяє діяльності молодіжних і дитячих громадських об’єднань, забезпечує умови для їхнього включення у процеси формування та реалізації молодіжної політики, підтримує розвиток всеукраїнських і місцевих молодіжних рад [6]. Аналіз

функціонування місцевих та регіональних молодіжних рад демонструє значне зростання їх кількості в останні роки, однак рівень впливу на ухвалення рішень і якість діяльності різниться між громадами [11]. Серед типових проблем називають обмежені фінансові й людські ресурси, нестачу досвіду роботи в членів рад, формальний характер консультацій з боку окремих органів влади.

Нормативно-правова база молодіжної політики України тісно корелює з європейськими рамковими документами. У преамбулах, загальних положеннях і цілях законів та стратегій простежується орієнтація на впровадження стандартів Ради Європи та Європейського Союзу у сфері молодіжної політики, участі та прав людини [3; 4; 6–8]. Йдеться про визнання молодіжної участі як фундаментального права, підтримку молодіжної роботи, розвиток молодіжної інфраструктури, утвердження принципів інклюзії й недискримінації. Спільні проєкти з Радою Європи й іншими міжнародними партнерами сприяли появі в Україні інструментів, рекомендованих Переглянутою Європейською хартією участі молоді: молодіжних рад, молодіжних центрів, програм неформальної освіти, системи підготовки молодіжних працівників [3; 10; 11].

Разом з тим аналітичні огляди підкреслюють наявність низки викликів, які залишаються актуальними попри позитивні зрушення. Серед ключових проблем – нерівномірне впровадження законодавства в різних регіонах, недостатня узгодженість дій центральної та місцевої влади, обмежене ресурсне забезпечення програм, брак системних механізмів моніторингу та оцінювання ефективності молодіжної політики [9–11]. Додаткові труднощі пов’язані з воєнним станом: необхідністю оперативного коригування програм відповідно до умов війни, підтримкою організацій, які працюють з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, громадами, що зазнали руйнувань, а також паралельною підготовкою до повоєнного відновлення [10; 12].

Аналіз наукових праць, законодавчих актів і напрацювань профільного міністерства засвідчує поступову позитивну динаміку. У воєнний період активізувалася фінансова та експертна підтримка з боку урядів інших держав і міжнародних неурядових організацій. Водночас наявні механізми все ще

потребують суттєвого доопрацювання. Система залучення молоді до державного управління значною мірою зорієнтована на доволі вузькі кола молодих людей, які вже проявили активність і лідерський потенціал, наприклад через участь у консультативно-дорадчих органах, громадських радах, конкурси для молодіжних організацій тощо. Нерозв'язаними залишаються питання міграції молоді та створення умов, здатних утримувати молодих громадян у країні, формування конкурентного ринку праці, розбудова комфортної інфраструктури громад, зокрема для внутрішньо переміщених осіб і студентів, які нині навчаються за кордоном. Додатково потрібен пошук ефективніших підходів до комунікації з усіма суб'єктами молодіжної політики та молоддю в широкому розумінні.

Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на вивчення та аналіз чинників, які впливають на формування якісної молодіжної політики, узагальнення позитивного досвіду інших держав, включно з країнами, що пройшли через військові конфлікти. Важливо також активніше виводити актуальні питання молодіжної сфери у публічний простір, залучати широкі кола молоді, експертів та органів влади до обговорення можливих рішень.

Таким чином, нормативно-правова й інституційна основа молодіжної політики в Україні формує загалом сучасну рамку, зорієнтовану на європейські стандарти участі, прав людини та стійкого розвитку. Вона створює передумови для системного залучення молоді до формування та реалізації політики на національному й місцевому рівнях, проте потребує подальшої деталізації, належного ресурсного наповнення й розбудови дієвих механізмів практичного втілення задекларованих принципів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розкрито теоретико-правові засади молодіжної участі в публічному управлінні. З'ясовано, що в сучасному дискурсі молодь

розглядається як повноцінний суб’єкт державної політики, носій специфічних прав, потреб та інтересів, а не лише як об’єкт соціального захисту. Узагальнено міжнародні й національні дефініції молоді, показано їхню різноманітність і залежність від соціально-економічних умов, а також обґрунтовано доцільність широкого вікового діапазону в українському законодавстві.

Систематизовано основні потреби й інтереси молоді в освітній, економічній, соціальній та політичній сферах, наголошено на впливі війни на зміну цих потреб і посилення безпекового та психологічного вимірів. Доведено, що участь молоді в публічному управлінні є не лише окремим напрямом політики, а й горизонтальним принципом демократичного врядування, який має реалізовуватися в усіх сферах державної політики.

Проаналізовано форми та інструменти участі молоді – від формальних консультативних органів і виборчої активності до неформальних практик волонтерства, громадянського активізму й цифрової участі. Показано, що ефективні механізми участі мають поєднувати інформаційний, консультаційний і співуправлінський виміри, забезпечувати реальний вплив молоді на ухвалення рішень і ґрунтуватися на принципах інклюзії та недискримінації.

Охарактеризовано нормативно-правову та інституційну базу молодіжної політики в Україні, включно із Законом «Про основні засади молодіжної політики», Національною молодіжною стратегією до 2030 року та Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2021–2025 роки. Узагальнено, що ця база загалом відповідає європейським стандартам, закріплює участь молоді як принцип і ціль, визначає ключових суб’єктів і механізми реалізації політики. Водночас окреслено потребу в подальшому посиленні координації, ресурсного забезпечення, моніторингу й оцінювання ефективності молодіжної політики, особливо в умовах воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ НА ЦЕНТРАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

2.1. Молодіжні ради, консультативно-дорадчі органи та партнерства з ОГС

Участь молоді в ухваленні рішень у сучасних демократичних державах розглядається як невід'ємна складова публічного управління, орієнтованого на права людини та сталий розвиток. В Україні це розуміння закріплене в Законі «Про основні засади молодіжної політики», де участь молоді в ухваленні рішень проголошено одним із базових принципів державної молодіжної політики, а органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати умови для такої участі, зокрема через молодіжні консультативно-дорадчі органи й партнерство з молодіжними та дитячими громадськими об'єднаннями [13]. Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року окремо акцентує на створенні сталих механізмів діалогу з молоддю на всіх рівнях влади та посиленні інституційної спроможності молодіжних рад і молодіжних центрів [14].

На центральному рівні ключовим інституційним механізмом участі молоді є Національна рада з питань молоді при Кабінеті Міністрів України, утворена як постійно діючий консультативно-дорадчий орган [16]. Вона покликана забезпечити узгодження позицій органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства щодо напрямів державної молодіжної політики, підготовку пропозицій уряду, координацію реалізації Національної стратегії до 2030 року й Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки [14; 15; 16]. До складу Національної ради входять представники центральних органів виконавчої влади, всеукраїнських молодіжних і дитячих громадських об'єднань, експертного середовища, що формально створює можливості для інституціоналізованого діалогу та врахування поглядів різних груп молоді.

Разом із Національною радою діють й інші консультативні формати – робочі групи при профільних міністерствах, парламентські слухання з питань молодіжної політики, участь представників молодіжних організацій у експертних та робочих групах при розробці законопроєктів, стратегій і державних програм [14; 23]. Значну роль відіграють національні молодіжні платформи – насамперед Національна молодіжна рада України, що об’єднує провідні молодіжні та студентські організації й виступає партнером органів влади у питаннях консультацій, адвокації та моніторингу виконання державних зобов’язань у сфері молодіжної політики [23].

Практика показує, що формальні інституції участі на центральному рівні мають потенціал впливу на державну політику, але ефективність цього впливу залежить від декількох чинників. По-перше, від рівня політичної волі залучати молодь на ранніх етапах розроблення рішень, а не лише на стадії погодження вже готових документів. По-друге, від репрезентативності представницьких структур, здатності охопити різні групи молоді – молодь з малих громад, молодь з інвалідністю, внутрішньо переміщену молодь, молодь у сільських територіях тощо [18; 21; 28]. По-третє, від спроможності самих молодіжних організацій формулювати якісні пропозиції, спираючись на дослідження та аналіз потреб молоді, а не лише на активізм обмеженого кола лідерів [19; 23; 26].

Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки передбачає розвиток системи молодіжних консультативно-дорадчих органів як національного, так і місцевого рівнів, а також підтримку партнерств органів влади з організаціями громадянського суспільства (ОГС), які працюють із молоддю [15]. У програмі закріплено завдання щодо формування «механізмів молодіжної участі та представництва» в органах влади, що включає підтримку молодіжних рад, молодіжних центрів, молодіжних працівників і програм участі в громадах.

На місцевому рівні ключову роль відіграють молодіжні ради при органах місцевого самоврядування – міських, сільських, селищних радах, а також при районних і обласних радах. Методичні рекомендації та посібники, підготовлені

в межах проєктів міжнародної технічної допомоги, пропонують типові моделі молодіжних рад, процедури їх формування, структуру, порядок роботи та взаємодію з органами влади [17]. У таких документах наголошується, що молодіжні ради мають бути не суто «декоративними» утвореннями, а реально залучатися до:

– підготовки пропозицій до місцевих цільових програм (у тому числі молодіжних);

– участі в розробленні стратегій розвитку територіальних громад;

– експертизи проєктів рішень, які впливають на становище молоді в освіті, зайнятості, житловій політиці, культурі, спорті;

– ініціювання та підтримки молодіжних проєктів у сфері неформальної освіти, підприємництва, волонтерства, розвитку простору громад.

Соціологічні дослідження свідчать, що значна частина молоді вже чула про молодіжні ради, але безпосередньо брали участь у їхній діяльності лише кілька відсотків опитаних, а рівень довіри та відчуття «реального впливу» цих структур залишається невисоким [18; 19; 23]. Серед основних причин – недостатня поінформованість про порядок формування та повноваження молодіжних рад, слабка комунікація з боку самих рад, недостатній рівень підтримки з боку органів місцевого самоврядування, а також відсутність чіткої прив’язки роботи рад до циклу ухвалення місцевих рішень.

Важливе місце в системі молодіжної участі посідають партнерства органів влади з ОГС. З одного боку, молодіжні та студентські організації виступають каналом самоорганізації молоді, формують лідерський потенціал, є майданчиком для адвокації інтересів молоді у сфері освіти, зайнятості, прав людини, екології, гендерної рівності, інклюзії тощо [23; 25; 26]. З іншого боку, для органів влади співпраця з ОГС дозволяє отримувати експертну підтримку, доступ до даних і досліджень, залучати молодь до реалізації програм через грантові механізми, конкурси проєктів, партнерські угоди.

Успішні приклади такого партнерства включають спільну розробку та реалізацію місцевих молодіжних програм, підтримку молодіжних просторів і

центрів, проведення форумів, хакатонів, молодіжних консультацій із питань містобудування, транспорту, екології, а також участь молодіжних організацій у моніторингу виконання програм і стратегій [17; 25; 29]. Каталоги кращих практик молодіжної роботи демонструють, що найбільш результативні моделі виникають там, де молодіжні ради, молодіжні центри та ОГС працюють як взаємодоповнювальні структури, а не конкуренти за ресурси [25].

Таким чином, система молодіжних рад, консультативно-дорадчих органів і партнерств з ОГС в Україні вже має значний формальний та практичний потенціал. Водночас її ефективність часто обмежується нерівномірністю розвитку між громадами, недостатньою інституційною спроможністю самих молодіжних структур, а також тим, що залучення молоді не завжди інтегроване в ключові цикли політичного та бюджетного планування [18; 21–23; 26].

2.2. Інструменти участі у громадах: партисипативні практики, проєктний підхід, волонтерство

Якщо молодіжні ради та консультативні органи задають «рамку» формальної участі, то на рівні громад участь молоді реалізується через широкий спектр конкретних інструментів. Йдеться про партисипативне бюджетування, місцеві ініціативи, громадські слухання, участь у розробленні стратегічних документів, проєктну діяльність, волонтерство та інші форми залучення, які дозволяють молодим людям безпосередньо впливати на життя своєї громади.

26 грудня 2017 року Уряд України схвалив законопроект № 7453 «Про публічні консультації», про що повідомив Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України. 21 березня 2018 року профільний парламентський комітет не підтримав проект Закону і повернув його не чергове доопрацювання (детальніше про перебіг справи – у статті Віктора Тимощука), а отже – окремого діючого Закону про публічні консультації в Україні досі не існує. Саме тому представляємо короткий

огляд нормативно-правової бази, яка регулює громадянську участь в Україні станом на 2018 рік.

Сам проект Закону України № 7453 «Про публічні консультації» базувався на попередній редакції 2016 року, яка була доопрацьована згідно рекомендацій Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. За цим висновком 12 липня 2016 року до експертів БДІПЛ ОБСЄ звернулася Перший заступник Міністра юстиції України Севостьянова Наталія Іларіонівна. Запит щодо проведення правового аналізу проекту Закону України «Про публічні консультації» на такому рівні, а також подання нового законопроекту у 2017 році безпосередньо Урядом України, свідчив про високу зацікавленість влади у його лобіюванні та прийнятті. Він мусив постати на заміну попередньому нормативному документу – Постанові Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», а також доповнити Постанову Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні» і Постанову Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 771 «Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля». Оглянемо коротко кожен з цих нині діючих документів.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» головну роль у забезпеченні існування інституту громадських консультацій було покладено на громадські ради. Ініціатором громадських консультацій повинен бути орган виконавчої влади, який є розробником нормативно-правового акта, який хоче обговорити, або інститути громадського суспільства, бажано, щонайменше 3 (Пункти 5, 7). Органи місцевого самоуправління можуть долучатися до громадських консультацій, проте нічого не сказано про їхню можливість ініціювати сам процес (п. 9). Питання, стосовно

яких можуть бути проведені громадські консультації окреслені досить загально: «Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» (п. 3). Крім того, виконавчий орган повинен щороку наперед затверджувати план проведення громадських консультацій, тобто вже заздалегідь «підбирати» теми, які будуть хвилювати громаду у наступному році (п. 6). Консультації з громадськістю проходять у двох формах: публічного громадського обговорення та вивчення громадської думки (п. 11), техніки проведення яких озвучено у Пунктах 13 та 22 відповідно. У Постанові великої уваги приділено порядку оформлення документації, яка супроводжує громадські консультації (п. 14, 15, 17, 20, 23, 24), але разом з тим саме мета залучення громадян не є чітко аргументованою і зводиться до загального речення: « Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі» (п. 4). Документ доповнено Типовим Положенням про громадську раду при міністерствах та інших центральних виконавчих органах.

Наступні два документи стосуються конкретних вузькорегламентованих тем. Перший: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні». Документ визначає механізм проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні: генеральних планів населених пунктів, планів зонування та детальних планів територій (Пункт 1). Ініціатором оприлюднення проектів є місцева виконавча влада (п. 3). Пропозиції до проектів містобудівної діяльності мають право подавати повнолітні особи, які проживають на території, якої цей проект стосується (п. 7). Важливим моментом є те, що пропозиції від громадськості «повинні містити обґрунтування з урахуванням вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів та

правил» (п. 9), що на практиці є вимогою, яку важко виконати непрофесіоналу. Пропозиції від влади та громадськості, якщо вони містять спірні моменти, розглядає спеціально сформована комісія (п. 12 – 15), але «у разі неспроможності комісії врегулювати спірні питання між сторонами остаточне рішення приймає відповідний орган місцевого самоврядування під час затвердження містобудівної документації» (п. 15). Хоча п. 17 свідчить, що «Затвердження проектів містобудівної документації без проведення процедури розгляду пропозицій громадськості забороняється, а матеріали щодо розгляду таких пропозицій є невід'ємною складовою частиною зазначеної документації», у Постанові йдеться швидше про формальні зауваження, аніж про розширення реальних можливостей участі громади в житті свого міста.

Другий документ – Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні» виглядає більш реалістично, ніж попередній. Важливою ознакою є розтлумачення поняття «громадське обговорення» (як «процедури, спрямованої на врахування думки громадськості, і її представників під час прийняття рішень», п. 2), а також перелік того, що воно передбачає (п. 3). Відповідальним за організацію громадського обговорення, як і в попередніх випадках, залишається орган виконавчої влади (п. 5). Основними формами є підготовка та подання пропозицій і зауважень, а також громадські слухання (п. 7). У Постанові передбачені випадки неучасті громадськості в обговореннях (п. 18, 20), разом з тим реальний вплив пропозицій від громадськості на прийняття остаточних рішень не озвучено.

Таким чином бачимо, що основою нормативного забезпечення громадської участі на локальному рівні залишається Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні». Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні гарантує Ст.3 цього Закону. До безпосередніх форм участі належать: місцевий референдум (Ст. 7), загальні збори громадян (Ст. 8), місцеві ініціативи (Ст. 9) та громадські слухання (Ст. 13). Важливо, що до

компетенції та повноважень місцевих виконавчих органів не належить врахування громадської думки під час прийняття рішень, принаймні воно не акцентовано у жодному підпункті Статей 26 – 3, лише у Статті 31 згадується про обов'язок «проведення громадського обговорення містобудівної документації» (п. 10, Ст. 31) та в Статті 38 про «забезпечення вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян, здійснення контролю за станом роботи на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності» (п. б)1, Ст. 38). Згідно Статті 42, саме сільський чи міський голова має право скликати територіальні загальні збори громадян (п. 11, Ст. 42), а також забезпечує виконання рішення місцевого референдуму (п. 12, Ст. 42) і «забезпечує на відповідній території додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян та їх об'єднань» (п. 18, Ст. 42). Також сільський чи міський голова повинен щорічно звітувати перед територіальною громадою (п. 7, Ст. 42). До повноважень районних та обласних рад належить «прийняття за пропозицією територіальних громад рішення щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів» (п. 12, Ст. 43). Щодо роботи депутатів, то вплинути на їх роботу громадськість може через електронну петицію, яка дозволяє скликати позастрокову сесію: «сесія ради скликається для розгляду електронної петиції, що набрала необхідну кількість підписів, протягом строку, встановленого для її розгляду» (п. 8, Ст. 46). Пропозиції на розгляд сесії можуть також вносити загальними зборами громадян (п. 13, Ст. 46). Найголовнішим «інформатором» громадськості про рішення та діяльність виконавчої місцевої влади є секретар. Секретар селищної чи міської ради зобов'язаний «забезпечити своєчасне доведення рішень ради до виконавців і населення, організувати контроль за їх виконанням, забезпечити оприлюднення рішень ради відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», забезпечити офіційне оприлюднення рішень ради, які відповідно до закону є регуляторними актами, а також документів, підготовлених у процесі здійснення радою регуляторної діяльності, та інформації про здійснення радою регуляторної діяльності» (п. 5, Ст. 50). Представником громадськості у

місцевих виконавчих органах є староста. Його повноваження включають: «сприяння жителям відповідного села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування» (п.4, Ст. 54); «сприяння утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному селі, селищі» (п. 12, Ст. 54). Також «При здійсненні наданих повноважень староста є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед жителями відповідного села, селища, відповідальним - перед сільською, селищною, міською радою» (п. 2, Ст. 54). Голови районних та обласних рад «забезпечує роботу по розгляду звернень громадян та доступу до публічної інформації; веде особистий прийом громадян» (п. 13, Ст. 55). та «забезпечує гласність у роботі ради та її органів, обговорення громадянами проектів рішень ради, важливих питань місцевого значення, вивчення громадської думки, оприлюднює рішення ради» (п. 14, Ст. 55). Фінальним акордом Закону України «Про місцеве самоврядування» є Стаття 75, п. 1: «Органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність». На жаль, тут йдеться виключно про інформування громади стосовно своїх дій, а не можливість консультацій стосовно прийняття важливих для локальної громади рішень.

Тож, як бачимо, громадська участь, її принципи та можливі форми не є однозначно визначеними законодавством України, принаймні не є обов’язковими до виконання у більшості випадків. Саме тому наразі необхідно навчити місцеву владу та громадян взаємодіяти і навчитися довіряти одне одному, щоб питання нормативного оформлення консультацій з громадськістю було не нав’язаною згори ініціативою, а потребою часу

Наведена нормативно-правова база формально стосується всіх громадян, але саме молодь є тією соціальною групою, для якої реальна можливість участі у публічних консультаціях, громадських слуханнях, місцевих ініціативах, електронних петиціях та роботі органів місцевого самоврядування є особливо важливою. Від того, наскільки активно молоді люди користуються передбаченими законом інструментами участі, залежить якість місцевих рішень у сфері освіти, працевлаштування, дозвілля, безпеки та розвитку молодіжної інфраструктури. Недостатня обов'язковість врахування громадської думки у законодавстві посилює ризик формального підходу до консультацій з громадськістю, тому саме активна, організована і поінформована молодь може «оживити» ці механізми, перетворивши їх з формальної вимоги на дієвий канал впливу на політику, зокрема на формування та реалізацію молодіжної політики на місцевому рівні.

За результатами загальнонаціональних досліджень «Молодь України – 2021» та подальших досліджень міжнародних організацій, молодь виявляє найбільшу готовність долучатися до конкретних практик, що мають видимий результат: участь у волонтерстві, локальних проєктах, громадських акціях, а також в онлайн-форматах консультацій і опитувань [18; 20; 21; 28]. Менш привабливими залишаються «класичні» форми участі – участь у партіях, профспілках, формальних органах влади. Це зумовлює потребу посилювати саме партисипативні та проєктно-орієнтовані інструменти.

Одним із таких інструментів є громадський (партисипативний) бюджет. У низці громад запроваджено молодіжні квоти або спеціальні «молодіжні бюджети участі», де ініціаторами проєктів і учасниками голосування є передусім молоді люди. Практика показує, що завдяки таким механізмам молодь активно ініціює облаштування громадських просторів, спортивних майданчиків, молодіжних центрів, цифрових зон, проведення освітніх і культурних заходів [17; 24; 25]. У кращих практиках громад партисипативне бюджетування поєднується з освітніми компонентами – тренінгами з проєктного менеджменту, фінансової

грамотності, адвокації, що дозволяє молоді не лише подавати ідеї, а й якісно готувати проєктні заявки, обґрунтовуючи їх економічно й соціально [25].

Проєктний підхід як інструмент молодіжної участі активно використовується молодіжними радами, молодіжними центрами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Каталоги кращих практик молодіжної роботи демонструють широкий спектр ініціатив – від створення молодіжних просторів і коворкінгів до освітніх програм з підприємництва, цифрових навичок, критичного мислення, екоактивізму [25]. Важливо, що значну частину таких проєктів реалізовано у партнерстві з місцевою владою, міжнародними організаціями та бізнесом, що посилює сталість результатів і розширює мережу контактів молоді [17; 21; 25].

В умовах повномасштабної війни особливого значення набули волонтерські практики молодіжної участі. Аналітичні звіти свідчать про суттєве зростання рівня залученості молоді до волонтерської діяльності – від допомоги внутрішньо переміщеним особам, збору гуманітарної допомоги, участі у волонтерських центрах до цифрового волонтерства (інформаційні кампанії, протидія дезінформації, переклади, краудфандинг) [20; 21; 27; 28]. Волонтерство в цьому контексті виступає не лише формою солідарності, а й каналом політичної соціалізації: молоді люди набувають досвіду командної роботи, взаємодії з органами влади та бізнесом, управління ресурсами й ризиками, що в майбутньому може трансформуватися у більш структуровані форми участі.

Звіт Українського молодіжного фонду про молодіжне волонтерство фіксує, що значна частина молодих волонтерів бере участь у діяльності, пов’язаній із підтримкою Збройних Сил України, гуманітарною допомогою, роботою молодіжних центрів і ініціативних груп, при цьому частина з них паралельно залучена до молодіжних рад, студентського самоврядування чи громадських організацій [27]. Це створює передумови для формування «волонтерсько-активістського ядра» молоді, здатного впливати на формування порядку денного громади й національної політики.

Іншим важливим набором інструментів участі є локальні консультаційні та партисипативні практики – громадські слухання, відкриті зустрічі з представниками влади, стратегічні та бюджетні сесії, фокус-групові дискусії з молоддю, онлайн-опитування та електронні петиції [17; 23; 24]. У багатьох громадах молодіжні ради та молодіжні центри виступають співорганізаторами таких заходів, забезпечуючи мобілізацію молоді, адаптацію складних технічних документів до зрозумілої мови, фасилітацію діалогу між молоддю й посадовцями.

Окремий вимір – молодіжні центри як інфраструктура участі. Аналітичні огляди Ради Європи та українських партнерів показують, що молодіжні центри, які працюють на засадах відкритості, доступності та молодіжного самоврядування, стають ключовими майданчиками для реалізації молодіжних ініціатив, неформальної освіти, волонтерства й партисипативних практик [17; 25; 29]. У таких центрах молодь отримує доступ до інформації про можливості участі, може проходити навчання з проєктного менеджменту, адвокації, цифрових інструментів, а також використовувати простір для зустрічей молодіжних рад, ініціативних груп, неформальних спільнот.

Соціологічні та аналітичні дослідження свідчать, що за наявності розвиненої інфраструктури молодіжної роботи (молодіжні центри, хаби, коворкінги) рівень участі молоді в житті громади суттєво зростає, особливо коли ці інфраструктурні об’єкти працюють у зв’язці з місцевими органами влади та молодіжними радами [18; 21; 25; 29]. Водночас нерівномірність розвитку такої інфраструктури між громадами залишається серйозною проблемою: у малих і сільських громадах молоді люди часто не мають доступу до якісних просторів участі, що обмежує їхню залученість [24; 28].

У підсумку, інструменти участі у громадах – від громадського бюджету та місцевих ініціатив до волонтерства й проєктної діяльності – формують практичний вимір молодіжної участі. Вони дозволяють молоді бачити конкретний результат своєї активності, розвивають компетентності та лідерський потенціал, але потребують подальшої інституціоналізації,

розширення географії та інтеграції з формальними механізмами ухвалення рішень [17; 18; 21; 24–27].

2.3. Проблеми та обмеження участі: мотивація, ресурси, представництво, комунікація

Попри розвиток нормативної бази й розширення спектра інструментів участі, залучення молоді до формування та реалізації державної політики в Україні стикається з низкою системних проблем і обмежень. Дослідження, проведені міжнародними організаціями та українськими науковцями, дозволяють виділити кілька головних блоків таких проблем: мотиваційний, ресурсний, репрезентативний і комунікаційний [18–21; 23; 26–28].

Мотиваційний вимір пов’язаний із тим, що значна частина молоді не бачить прямого зв’язку між своєю участю та реальними змінами. Соціологічні опитування засвідчують, що молоді люди часто мають досвід участі в разових заходах – тренінгах, форумах, волонтерських акціях, – але не завжди розуміють, як їхня участь може вплинути на політику громади чи держави [18; 19; 28]. Високий рівень недовіри до політичних інститутів, сприйняття «політики» як корумпованої та віддаленої сфери, розчарування від відсутності швидких результатів знижують готовність включатися у більш формалізовані та тривалі форми участі – роботу молодіжних рад, участь у консультаціях щодо стратегічних документів, громадському контролі [21; 26; 28].

Дослідження участі молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні показують, що мотивація молоді до участі часто «застрягає» на рівні особистих і прагматичних очікувань – отримання досвіду, контактів, сертифікатів, можливостей мобільності, а не впливу на системні зміни [26]. Це не є негативним саме по собі, але вказує на потребу переорієнтувати молодіжну роботу на допомогу молодим людям у переході від індивідуальних мотивацій до усвідомлення суспільного значення участі, розуміння механізмів впливу на політику, формування навичок адвокації та переговорів.

Ресурсний вимір охоплює як обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, так і інфраструктурні проблеми. Багато молодіжних рад, молодіжних центрів і ОГС працюють на волонтерських засадах або мають мінімальне фінансування, що ускладнює планування довгострокової діяльності, залучення професійних менеджерів і експертів, забезпечення стабільності команд [17; 23; 25; 27]. У малих громадах, де бюджетні можливості є обмеженими, молодіжна політика часто конкурує з іншими потребами – базовою інфраструктурою, соціальними послугами, безпекою, що особливо загострюється в умовах війни [20; 24].

Важливою частиною ресурсної проблеми є нерівний доступ до інфраструктури молодіжної участі. Дослідження й аналітичні звіти фіксують суттєві відмінності між великими містами, де функціонує кілька молодіжних просторів, центрів, активні студентські та молодіжні організації, і сільськими або малими міськими громадами, де молодь фактично позбавлена можливостей для організованої участі та розвитку [17; 24; 29]. Додатково на це накладаються виклики внутрішнього переміщення, коли молодь змушена адаптуватися до нових громад, не маючи відразу доступу до локальних каналів участі [20; 21; 28].

Репрезентативний вимір стосується питання, наскільки існуючі інституції та практики участі відображають різноманіття молоді. Аналіз складу молодіжних рад, громадських організацій і учасників молодіжних програм свідчить про перевагу активістів із великих міст, студентської молоді, а також тих, хто вже має доступ до освітніх і культурних ресурсів [18; 19; 23; 26]. Недостатньо представлені молоді люди з сільських територій, молодь з інвалідністю, молоді батьки, робітнича молодь, молодь, яка не навчається і не працює (NEET), а також частина внутрішньо переміщеної й постраждалої від конфлікту молоді [20; 21; 28].

Це створює ризик «елітизації» молодіжної участі, коли голоси «видимої» активної меншості сприймаються як голос усієї молоді. Аналітичні звіти підкреслюють важливість цілеспрямованих зусиль із розширення представництва – через квоти, спеціальні програми для вразливих груп молоді,

мобільні форми роботи (виїзні заходи, онлайн-участь), розбудову мереж молодіжних працівників у сільських і віддалених територіях [17; 21; 24; 29].

Комунікаційний вимір пов’язаний із тим, як інформація про можливості участі, рішення органів влади та результати молодіжних ініціатив доходить до молоді. Дослідження показують, що більшість молодих людей отримує інформацію переважно з соціальних мереж та месенджерів, при цьому офіційні канали органів влади часто залишаються для них малодоступними або малозрозумілими [18; 19; 28]. Багато молодіжних рад та органів влади не мають розроблених комунікаційних стратегій, а інформація про їхню діяльність обмежується публікацією протоколів чи новин на офіційних сайтах, які майже не читає молодь [17; 23; 25].

З іншого боку, навіть успішні молодіжні ініціативи не завжди комунікуються як приклади впливу участі на політику. У звітах про стан молоді та аналітичних дослідженнях підкреслюється, що посилення «видимості» результатів участі – історії успіху молодіжних проєктів, конкретні зміни в громадах – є ключовим фактором підвищення мотивації та довіри до інституцій участі [21; 25–27].

Окремою проблемою є розрив між цифровою та офлайн-участю. З одного боку, молодь активно користується цифровими інструментами – онлайн-опитуваннями, електронними петиціями, соціальними мережами. З іншого боку, результати такої участі не завжди інтегруються в офіційні процедури ухвалення рішень, а органи влади не завжди мають належні системи для обробки, аналізу й врахування цифрових запитів [18; 20; 28]. Це призводить до фрустрації, коли молоді люди, активно висловлюючись онлайн, не бачать змін у політиці.

На ці проблеми накладається загальний контекст війни – психологічне вигорання, травматичний досвід, економічна нестабільність, вимушена міграція, які одночасно підсилюють мотивацію до солідарності й волонтерства, але й обмежують ресурси молоді для тривалої участі в формальних процесах [20; 21; 28]. Аналітичні звіти наголошують, що підтримка психосоціального благополуччя молоді, створення безпечних просторів та гнучких форматів участі

стають необхідною передумовою будь-якої молодіжної політики в умовах тривалої війни [20; 21; 27; 28].

В аналітичні статті Сумського громадського кола виділино 7 викликів молодіжної політики в умовах децентралізації.

Таблиця 2.1

Основні виклики молодіжної політики в умовах децентралізації

№ виклику	Зміст виклику молодіжної політики
1	Ефективність молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації значною мірою залежить лише від єдності та скоординованості дій виконавчої влади, місцевого самоврядування і молодіжного представництва. Обов'язкова для виконання умова передбачає партнерство принаймні трьох сторін, де кожний із партнерів бере на себе відповідальність за свій чесний внесок. Що мається на увазі?. Міністерством молоді та спорту разом із представниками державного та громадського секторів, місцевого самоврядування, експертами, молодіжними лідерами розроблено модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації, яка була схвалена на засіданні колегії відомства 21 грудня 2017 року та рекомендована до впровадження. Модель формує новий підхід – від «роботи з молоддю» до «молодіжної участі» та ґрунтується на міжсекторальній взаємодії і враховує територіальні особливості молодіжної роботи відповідно конкретних потреб молоді.
2	Недоліки фінансування Рівень щорічного фінансування державою молодіжних програм є недостатнім. У 2020 році на фінансування програм розвитку молодіжної політики було виділено менше 0,5% від загального бюджету Міністерства молоді та спорту України. Сюди ж можна віднести й той факт, що в Бюджетному кодексі України навіть не згадуються поняття "молодіжна політика" або "молодіжна інфраструктура". І саме цим активно користуються органи державної влади, пояснюючи низький рівень фінансування програм молодіжної політики та інфраструктури.
3	Нічого для нас – без нас? Ця проблема полягає в тому, що саму молодь фактично не залучають до формування стратегій молодіжної політики, особливо на місцевому рівні. Або залучають дивним чином окремих представників «партійної еліти», або ще якусь дуже залежну від думки дорослих молодь «кишенькову молодь» Таким чином влада може "контролювати" молодь та створювати суспільство людей, які не будуть ламати усталені правила. В основному використовується пасивне навчання та пропонування уже затверджених ідей, у той час як активні дискусії здебільшого не допускаються. Влада наперед вирішує, якими мають бути програми молодіжного розвитку, не враховуючи потреби молоді. Отже, незалежно від того, наскільки інноваційні стратегії у сфері молодіжної політики розроблятимуться, їх ефективність буде нівелюватись, допоки молодь не почне особисто залучатися до їх формування.
4	Відсутність чіткої цільової аудиторії Законодавством України визначено вік молоді у межах від 14 до 35 років (ООН визначає "молодь" від 15 до 24 років), а отже, люди абсолютно різного віку мають кардинально різні проблеми. Вивчення соціальних потреб різних вікових груп в принципі не проводиться, а тому часто окреслити досяжні горизонти занадто важко. Через це обмежені

	кошти, виділені на реалізацію молодіжних програм, спрямовуються на вирішення питань занадто великих вікових груп і, як результат, не вирішують жодної з наявних проблем. Широкі вікові рамки також ставлять молодіжну політику пліч-о-пліч із сімейною політикою. Відповідно, кошти на забезпечення молодих сімей житлом часто виділяються з, і так мізерних, коштів на реалізацію молодіжних програм. Тоді як у більшості розвинених країн ці два напрями фінансуються окремо. Звуження вікових рамок для молоді до 29 років, як і було запропоновано у законопроєкті 3718, допоможе цілеспрямовано використовувати наявні ресурси та максимізувати ефективність їх використання. Проте під час затвердження фінального тексту законопроєкту Комітетом Верховної ради України з питань молоді та спорту було рекомендовано залишити верхню межу 35 років.
5	Слабка регіональна взаємодія В Україні немає чіткої структури організацій, які займаються молодіжною політикою. А окремі об'єднання ніяк не взаємодіють між собою. У червні 2020 року був розроблений проєкт закону "Про основні засади молодіжної політики", у якому запропонували створити розгалужену мережу молодіжних центрів. Структурно центр всеукраїнського рівня (Всеукраїнський молодіжний центр) повинен стати опорним майданчиком для роботи менших регіональних центрів, які, зі свого боку, займатимуть таку ж позицію для молодіжних центрів місцевого рівня. Також пропонується запровадити поняття "молодіжних просторів", які можуть створюватись на базі закладів освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, підприємств, установ та організацій і використовуватись для здійснення молодіжної роботи, зокрема, організації дозвілля дітей та молоді. Закон ухвалено, але фінансування на його реалізацію явно недостатньо. Громади не в захваті. Всі скаржаться на брак ресурсів, кадрів…..
6	Ігнорування "звичайної" молоді Молодіжна політика охоплює абсолютно всю молодь. Утім, досить часто на практиці вона зосереджується на вужчих групах, які мають більш конкретні проблеми. З одного боку, проблемна молодь. Сюди можна віднести правопорушників, дітей-сиріт, ВІЛ-інфікованих, молодь з інвалідністю тощо. Для цих категорій людей фінансуються центри реабілітації, допомога, соціальний захист тощо. Ще з іншого боку знаходиться "обдарована" молодь. Це люди, що перемагають в конкурсах, беруть участь у змаганнях: спортсмени, музиканти, художники та навіть молоді політичні лідери. Їх активності часто заохочуються різними видами премій, стипендій, відзнак тощо. А що залишається? А залишається найширша група "пересічних" молодих людей. У них теж є свої проблеми та інтереси, але вони зазвичай ігноруються органами влади. Найчастіше до цієї групи належить молодь, яка проживає у селах, у якої немає багато можливостей для позашкільного навчання та різноманітного дозвілля. Водночас, є такі проблеми як безробіття, відсутність інфраструктури для проведення молодіжних заходів. Для роботи з цією групою почасти залучаються інформаційні рекламні кампанії. Ці дії спрямовані на те, щоб люди, що належать до цієї категорії не перейшли у "неблагополучну" групу, а, якщо є змога, витяглись до "обдарованої". Однак реальні проблеми ці інструменти аж ніяк не вирішують.
7	Агов, активна молодь?! На жаль дуже часто активістів не знайдеш. Десятиліттями радянська аксіома «Ініціатива завжди буде покараною» передається від покоління до покоління. Не хочеться вірити у те, що навчена безпорадність – одна з етнічних особливостей народу України, але справді особливо у віддалених від центрів регіонах, сільських громадах відчувається суттєвий брак молодіжних лідерів та дієвих організацій. Ідея держави створити консультативно дорадчі органи – молодіжні ради поки виборює собі право на

	життя, хоча існує багато можливостей для молоді щодо навчання, стажування та реалізації своїх ідей. Підбиваючи підсумки, можна сказати, що тільки активне включення молодих людей з різних категорій до сфери планування, реалізації та аналізу молодіжної політики зможе вивести її на якісний рівень. Адже лише молодь може вплинути на те, наскільки ефективно вирішуватимуться її проблеми та чи вирішуватимуться вони взагалі.

Таблицю сформована автором за результатами аналізу джерела [50].

Отже, комплексне вирішення гострих і болючих питань в молодіжній сфері можливе, якщо:

– системно залучати молодь до прийняття управлінських рішень на локальному, регіональному та державному рівнях;

– покращити механізми співпраці публічної влади з інститутами громадянського суспільства;

– в бюджетних документах усіх рівнів закладати кошти для здійснення необхідного обсягу фінансування молодіжних цільових програм;

– створювати робочі місця для молоді;

– створювати програм допомоги молодим сім'ям (вирішення житлових питань);

– адаптувати освітні програми до вимог сучасного ринку праці;

– розробити систему моніторингу та тестування дієвості державних та місцевих цільових програм із залученням громадськості до даного процесу із гнучким механізмом внесення змін та доповнень;

– систематично вивчати потреби молоді з урахуванням особливостей регіону України та віку цільових груп (молодь в Україні з 14 до 35 років);

– якісно інформувати молодь про доступні для них можливості.

Таким чином, проблеми участі молоді в Україні мають комплексний характер і пов'язані не лише з недоліками нормативної чи інституційної бази, а й із глибшими соціальними, економічними й культурними чинниками. Їх подолання потребує системної політики, спрямованої на підвищення мотивації та довіри, розширення ресурсів і інфраструктури, забезпечення репрезентативності й інклюзивності, а також професіоналізацію комунікації в молодіжній сфері [17–21; 23–29].

Висновки до розділу 2

Проаналізовано практичні механізми залучення молоді до формування та реалізації державної політики на центральному та місцевому рівнях. Показано, що в Україні сформовано розгалужену систему молодіжних рад та інших консультативно-дорадчих органів, які функціонують при уряді, центральних органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Розглянуто роль Національної ради з питань молоді, молодіжних рад при місцевих радах і партнерств органів влади з молодіжними та дитячими організаціями як ключових елементів інфраструктури молодіжної участі.

На рівні територіальних громад узагальнено інструменти участі молоді – партисипативне бюджетування, місцеві ініціативи, громадські консультації, роботу молодіжних центрів, проєктну діяльність та волонтерство. Показано, що саме ці практики забезпечують найбільш відчутний для молоді вплив на життя громад і сприяють формуванню компетентностей, необхідних для активної громадянської позиції.

Окремо проаналізовано проблеми й обмеження молодіжної участі, зокрема низьку мотивацію частини молоді до включення у формальні процеси ухвалення рішень, обмеженість фінансових, кадрових та інфраструктурних ресурсів, нерівномірність розвитку інституцій участі між громадами, недостатню репрезентативність молодіжних структур і слабку комунікацію між молоддю та органами влади. Підкреслено, що ці проблеми загострюються в умовах війни й вимагають комплексних рішень, спрямованих одночасно на зміцнення інституційної спроможності, розбудову інфраструктури та підтримку психосоціального благополуччя молоді.

Отже, практика залучення молоді в Україні характеризується поєднанням значного потенціалу, напрацьованих інструментів і помітних досягнень із системними викликами, подолання яких потребує цілеспрямованої політики,

послідовного ресурсного забезпечення та розвитку партнерств між органами влади, молодіжними структурами, громадськими організаціями й міжнародними інституціями.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ

3.1. Моделі підвищення спроможності молодіжних інституцій і лідерства

Підвищення спроможності молодіжних інституцій та розвиток молодіжного лідерства є ключовою передумовою реальної, а не декларативної участі молоді у формуванні та реалізації державної політики. Йдеться не лише про збільшення кількості молодіжних рад, центрів чи громадських організацій, а передусім про їхню організаційну, кадрову, фінансову та аналітичну спроможність системно впливати на процеси ухвалення рішень, відстоювати інтереси різних груп молоді й забезпечувати сталість власної діяльності [17; 21; 23; 26].

У сучасних підходах до розвитку молодіжної участі виокремлюють кілька рівнів спроможності: індивідуальний (компетентності молодих людей та лідерів), організаційний (спроможність молодіжних рад, центрів, ОГС) та системний (середовище політик, партнерств, фінансування) [21; 30; 31]. На кожному з цих рівнів потрібні різні, але взаємопов’язані моделі підтримки.

На індивідуальному рівні важливим завданням є формування у молоді набору компетентностей громадянської участі: розуміння публічної політики, базових правових засад діяльності органів влади, навичок адвокації, публічних виступів, критичного мислення, роботи в команді, управління проєктами [18; 19; 25; 30]. Міжнародні підходи до молодіжного лідерства наголошують, що сучасний лідер – це не лише «харизматична» особа, а насамперед фасилітатор, здатний працювати в команді, залучати різні групи молоді, будувати мости між поколіннями та секторами [31; 32; 50].

У дослідженнях молодіжного лідерства в Україні підкреслюється, що війна посилила запит на ціннісно орієнтоване, етичне лідерство, яке ґрунтується на відповідальності, солідарності, готовності до самопожертви й чіткому

усвідомленні суспільного блага [20; 27; 30]. Молоді лідери волонтерських ініціатив, студентського самоврядування, місцевих молодіжних рад фактично взяли на себе функції оперативного реагування на потреби громад, координації допомоги, комунікації з органами влади та міжнародними партнерами. Це створює унікальне, але й вразливе середовище: з одного боку – потужний лідерський потенціал, з іншого – ризики вигорання й «перевантаження» активного ядра молоді.

Тому моделі розвитку лідерства мають включати не лише тренінги з «жорстких» умінь (проектний менеджмент, комунікація), а й елементи підтримки психічного здоров'я, супервізії, менторства, рефлексії щодо меж відповідальності молодої людини й держави [20; 21; 48; 49]. Ефективними вважаються програми, де молоді лідери отримують тривалу підтримку – менторство від досвідчених управлінців і громадських діячів, можливості стажувань в органах влади, участі в міжнародних програмах обміну та мережування [30; 31; 49; 50].

На організаційному рівні ключовим є розвиток спроможності молодіжних рад, молодіжних центрів та молодіжних громадських організацій. Досвід громад свідчить, що навіть за наявності формально створеної молодіжної ради її вплив може залишатися мінімальним, якщо рада не має чітко визначених повноважень, процедур взаємодії з радою громади чи виконкомом, доступу до інформації, мінімального бюджету та секретаріатної підтримки [17; 22; 23].

Типові моделі підвищення спроможності молодіжних рад включають:

– розроблення й затвердження локальних положень про молодіжні ради, де закріплюються чіткі завдання, права, механізми участі в підготовці проєктів рішень, обов'язковість розгляду пропозицій ради;

– встановлення регулярного формату взаємодії з органами влади – спільні засідання, участь представників молоді в профільних депутатських комісіях, робочих групах, бюджетних слуханнях;

– забезпечення організаційної підтримки – виділення відповідального працівника в структурі органу місцевого самоврядування, який координує

роботу з молодіжною радою, допомагає з документацією, комунікацією, логістикою [17; 24; 29];

– надання доступу до ресурсів – окремий рядок у бюджеті (на заходи, навчання, комунікацію), можливість користування приміщеннями молодіжних центрів, технічне забезпечення (оргтехніка, інтернет, програмне забезпечення).

У цьому контексті важливу роль відіграють програми навчання й підтримки молодіжних рад, розроблені за участю державних органів, міжнародних організацій та експертного середовища [17; 21; 25]. Такі програми, як правило, включають тренінги зі стратегічного планування, фасилітації, комунікації, аналізу політик, бюджету участі, а також мережеві заходи для обміну досвідом між громадами.

Суттєвим фактором організаційної спроможності є професіоналізація молодіжної роботи. У низці європейських країн сформовано професію «молодіжний працівник» із відповідними стандартами, компетентнісними моделями та системами підготовки [37]. В Україні відбувається поступове формування подібної системи: розроблено стандарти компетентностей молодіжного працівника, реалізуються базові та тематичні тренінгові програми, створюються регіональні ресурсні центри [17; 25; 36]. Молодіжні працівники, які працюють у молодіжних центрах чи громадах, виконують роль «посередників» між молоддю, органами влади та іншими стейкхолдерами, що є критично важливим для ефективного залучення молодих людей [29; 36; 37].

На системному рівні модель підвищення спроможності передбачає створення цілісної екосистеми підтримки молодіжних інституцій. До її елементів належать:

– національна стратегія молодіжної політики та відповідні програми, у яких прямо закріплені завдання щодо розвитку спроможності молодіжних рад, центрів, ОГС і молодіжних працівників [13–15; 21];

– наявність спеціалізованих інституцій – таких як Національна рада з питань молоді, центральний орган виконавчої влади у сфері молодіжної

політики, національні та регіональні молодіжні фонди, які забезпечують ресурсну й експертну підтримку ініціатив молоді [16; 21; 27];

– міжнародні партнерства та програми технічної допомоги, які привносять найкращі європейські та глобальні практики молодіжної участі, лідерства, молодіжної роботи [21; 22; 31–33];

– інструменти фінансування – конкурси проєктів, грантові програми, молодіжні фонди, фінансові стимули для громад, які демонструють високий рівень залучення молоді [15; 27; 43; 44].

Важливою складовою є впровадження принципів спільного управління (co-management), коли представники молоді та органів влади спільно ухвалюють рішення щодо молодіжної політики та розподілу ресурсів. Цей підхід закріплено в європейських стандартах участі молоді й довів свою ефективність для формування відповідального, партнерського ставлення між поколіннями [22; 31; 33].

Особливу увагу в сучасних моделях приділяють інклюзивному лідерству й репрезентації різноманіття молоді. Це означає, що програми лідерського розвитку повинні бути відкритими й адаптованими для молоді з інвалідністю, молоді з сільських територій, внутрішньо переміщеної молоді, представників національних меншин, ЛГБТК+ молоді, молодих людей із досвідом конфлікту чи бідності [20; 21; 24; 28; 35]. Практика показує, що цілеспрямовані програми для вразливих груп (наприклад, програми реінтеграції та лідерства для ВПО, молодих ветеранів, молодих батьків) дозволяють не лише підтримати конкретні групи, а й збагатити молодіжні інституції більш різноманітними голосами [20; 21; 43; 48].

Отже, моделі підвищення спроможності молодіжних інституцій та лідерства мають комплексний характер і передбачають одночасний розвиток компетентностей молодих людей, зміцнення організаційної спроможності молодіжних рад, центрів і ОГС, а також формування сприятливого політичного, фінансового та партнерського середовища.

3.2. Цифрові інструменти, освітні програми та системи підтримки молодіжних ініціатив

Цифрова трансформація публічного управління відкриває для молоді нові можливості участі, комунікації та реалізації ініціатив. Молоді люди є одними з найактивніших користувачів цифрових технологій, а отже, розвиток цифрових інструментів участі може суттєво знизити бар'єри входу в політичні процеси та розширити коло залучених [18; 20; 28; 34]. Водночас цифрові інструменти не є «чарівною паличкою»; вони ефективні лише тоді, коли поєднані з відповідними освітніми програмами, інституційною підтримкою та офлайн-інфраструктурою [21; 25; 35].

Серед основних цифрових інструментів залучення молоді можна виокремити:

– онлайн-консультації та опитування щодо проєктів нормативних актів, стратегій, програм;

– електронні петиції та звернення;

– платформи громадського бюджету, що дозволяють подавати та підтримувати проєкти онлайн;

– інтерактивні карти проблем і ініціатив;

– цифрові платформи для волонтерства та краудфандингу;

– освітні платформи з громадянської освіти, молодіжної роботи, прав людини [18; 21; 24; 34; 35].

Дослідження цифрової участі молоді в Україні показують, що молоді люди активно використовують соціальні мережі та месенджери для обговорення суспільно-політичних тем, мобілізації на акції, збору коштів, але значно рідше – спеціалізовані платформи електронної демократії [18; 28; 34]. Серед причин – недостатня поінформованість про ці інструменти, технічна складність окремих платформ, недовіра до того, що результати онлайн-участі будуть враховані владою [18; 20; 34].

Міжнародні дослідження цифрової громадянської активності молоді підкреслюють, що найбільш ефективними є гібридні моделі, які поєднують

онлайн-інструменти з офлайн-процесами: цифрові консультації, що продовжуються громадськими слуханнями; онлайн-голосування за проєкти, які презентуються в молодіжних центрах; цифрове волонтерство, пов’язане з роботою фізичних волонтерських штабів [21; 35; 48].

Важливою передумовою ефективного використання цифрових інструментів є цифрова грамотність і медіаграмотність молоді. Освітні програми, спрямовані на розвиток цифрових компетентностей, критичного мислення, уміння відрізняти достовірну інформацію від фейків, протидіяти маніпуляціям і ворожій пропаганді, стають особливо актуальними в умовах війни та інформаційної агресії [18; 20; 28; 35]. Неформальні освітні програми молодіжних центрів, громадських організацій, університетські курси громадянської освіти та цифрової безпеки можуть поєднувати питання участі, демократії, прав людини з розвитком практичних навичок роботи з цифровими інструментами [19; 21; 25; 36; 38].

Окремий пласт – програмування й підтримка цифрових сервісів саме для молоді. До таких сервісів можуть належати:

– єдиний онлайн-портал можливостей для молоді (участь у програмах, стажуваннях, волонтерстві, грантах, конкурсах проєктів);

– онлайн-кабінети молодіжних рад і центрів, де публікуються плани роботи, звіти, протоколи, відкриті для коментування молоддю;

– інтегровані модулі для шкіл і університетів, що дозволяють учнівському й студентському самоврядуванню подавати пропозиції до адміністрацій, брати участь у шкільних і університетських бюджетах участі;

– чат-боти для консультацій із питань участі, прав молоді, можливостей підтримки ініціатив [17; 21; 34; 35].

Системи підтримки молодіжних ініціатив включають не лише інформаційні ресурси, а й фінансові, менторські та організаційні механізми. Прикладами є молодіжні фонди, програми мікрогрантів для молодіжних ініціатив, інкубатори проєктів, що поєднують навчання з можливістю отримати стартове фінансування [21; 23; 27; 43; 44]. Досвід таких програм показує, що

навіть невеликі гранти, поєднані з менторською підтримкою та доступом до просторів, можуть суттєво підвищити активність молоді, особливо в малих громадах [24; 27; 43].

У дослідженнях грантових механізмів підтримки молодіжних ініціатив підкреслюється важливість прозорих процедур відбору, доступних критеріїв участі, мінімізації бюрократичних бар'єрів для малих і неформальних груп молоді [43; 44]. Рекомендовано використовувати спрощені форми заявки, можливість подачі відео- або аудіопрезентацій, попередні консультації для новачків, а також елементи партисипативного відбору (коли молодь залучена до оцінювання заявок) [25; 43; 44].

Освітні програми для молодіжних ініціатив включають тренінги з проєктного менеджменту, фандрейзингу, роботи з медіа, адвокації, а також теми, пов'язані з правовими основами створення ОГС, ведення обліку та звітності, етичними стандартами діяльності. Важливо, щоб такі програми були доступні різним групам молоді – як у великих містах, так і в сільських громадах, у тому числі онлайн, з урахуванням обмежень, пов'язаних із безпековою ситуацією [17; 21; 25; 36; 43].

Цифровий вимір участі також пов'язаний із питанням безпеки. Молодіжні активісти й організації стають мішенню кібератак, онлайн-хейту, переслідувань, дезінформаційних кампаній, що потребує включення до освітніх програм компонентів цифрової безпеки, протидії мові ворожнечі, алгоритмів реагування на онлайн-насильство [20; 28; 35]. Міжнародні рекомендації наголошують, що органи влади й платформи мають забезпечити належні механізми захисту молоді в онлайн-просторі, не обмежуючи при цьому свободу вираження поглядів [35; 38].

У контексті України цифрові інструменти участі також мають враховувати цифрову нерівність. Частина молоді – зокрема з віддалених сільських територій, малозабезпечених сімей, з інвалідністю – має обмежений доступ до якісного інтернету, сучасних пристроїв і цифрових навичок [20; 24; 28]. Тому політика розвитку цифрової участі повинна поєднувати розбудову інфраструктури

(підключення, обладнання) з цільовими програмами цифрової інклюзії та підтримки для вразливих груп молоді.

Отже, цифрові інструменти, освітні програми та системи підтримки молодіжних ініціатив мають розглядатися як взаємопов'язані елементи. Без розвитку компетентностей і ресурсів цифрові платформи залишатимуться недовикористаними, тоді як належна комбінація технологій, освіти і фінансової підтримки здатна суттєво розширити участь молоді та посилити її вплив на політику.

3.3. Моніторинг і оцінювання молодіжної участі: індикатори впливу та сталість результатів

Моніторинг і оцінювання (МіО) молодіжної участі є необхідною умовою для того, щоб державна та місцева політика в цій сфері була evidence-based – ґрунтувалася на доказах, а не на припущеннях чи політичних деклараціях. Без системного збору даних, аналізу індикаторів і зворотного зв'язку від молоді важко оцінити, чи дійсно запроваджені механізми участі працюють, хто ними користується, які зміни вони приносять і як забезпечити сталість досягнутих результатів [14; 15; 21; 26].

Міжнародні організації пропонують різні рамкові підходи до вимірювання молодіжної участі. Вони, як правило, включають набір індикаторів на вході (ресурси, нормативне забезпечення), процесових індикаторів (характеристика механізмів участі), результатних (зміни у рівні залучення молоді) та індикаторів впливу (довгострокові зміни в політиці, якості життя молоді, довірі до інституцій) [31; 38–40; 45].

На рівні ресурсів можуть вимірюватися:

– наявність і обсяг фінансування молодіжних програм у державному та місцевих бюджетах;

– кількість працівників, відповідальних за молодіжну політику в органах влади;

– кількість молодіжних центрів, рад, фондів, програм підтримки [13–15; 21; 29; 36].

На рівні процесів – характеристики механізмів участі:

– кількість і типи функціонуючих консультативних структур (молодіжні ради, робочі групи);

– кількість проведених консультацій, громадських слухань, опитувань за участю молоді;

– доступність та інклюзивність механізмів участі (мовна адаптація, безбар'єрність, онлайн-доступ, репрезентація різних груп молоді) [17; 21; 22; 33; 40].

На рівні результатів – показники залучення й досвіду участі:

– відсоток молоді, яка брала участь хоча б в одній формі громадської чи політичної активності (волонтерство, участь у молодіжних організаціях, консультаціях, виборах, петиціях) протягом року;

– частка молоді, яка знає про існуючі механізми участі в громаді;

– рівень задоволеності молоді можливостями впливу на рішення;

– кількість ініціатив, поданих молоддю в рамках бюджетів участі, конкурсів проєктів, громадських ініціатив [18–21; 23; 26; 39].

Індикатори впливу є найбільш складними для вимірювання, але саме вони дозволяють зрозуміти, чи призводить участь молоді до реальних змін. Серед таких індикаторів можуть бути:

– кількість і якість рішень (програм, стратегій, нормативних актів), у розробленні яких брала участь молодь і в яких враховані її пропозиції;

– зміни в доступі молоді до послуг, освіти, працевлаштування, житла, культурних і спортивних можливостей;

– рівень довіри молоді до органів влади й інституцій демократії;

– зменшення частки молоді, яка планує еміграцію, та зростання частки молоді, що бачить можливості для самореалізації в Україні [19–21; 31; 38; 41].

Дослідження індикаторів молодіжної участі показують, що ефективні системи МіО поєднують кількісні дані (опитування, статистика) з якісними

методами – історіями змін, фокус-групами, глибинними інтерв'ю, аналізом кейсів [26; 38–40; 46]. Кількісні показники дають змогу відстежувати загальні тенденції, тоді як якісні дозволяють зрозуміти мотивацію, бар'єри, суб'єктивне сприйняття участі молодими людьми.

На міжнародному рівні розроблено індекси, які інтегрально вимірюють стан молоді та рівень її участі – наприклад, індекси прогресу молоді, індекси участі в управлінні [31; 38; 47]. Вони враховують широкий спектр показників – від рівня освіти й зайнятості до економічних можливостей, здоров'я, громадянської активності й політичного представництва молоді. Для України адаптація подібних індексів могла б стати корисним інструментом порівняння регіонів, виявлення «точок зростання» та оцінки ефективності політики національного рівня.

На національному та місцевому рівнях важливо розробити узгоджені системи індикаторів молодіжної участі, інтегровані в стратегії молодіжної політики та програми розвитку громад [14; 15; 21; 42; 46]. Такі системи можуть передбачати:

– обов'язкову звітність органів влади щодо стану молодіжної участі (наприклад, щорічні звіти громад про залучення молоді);

– проведення регулярних репрезентативних опитувань молоді (на національному та регіональному рівнях);

– впровадження системи локальних індикаторів участі, адаптованих до контексту конкретних громад;

– участь молоді в розробленні й перегляді індикаторів, щоб забезпечити їх релевантність реальним потребам молодих людей [18; 21; 26; 39; 42; 46].

Важливо, щоб МіО не перетворювалося на «формальну звітність». Інструменти оцінювання мають бути інтегровані в цикл політики: результати моніторингу й оцінки повинні використовуватися для коригування програм, перерозподілу ресурсів, ухвалення рішень щодо продовження чи завершення певних механізмів участі [21; 39; 45]. Для цього потрібні інституційні механізми

– робочі групи, міжвідомчі комісії, залучення наукових та експертних інституцій до аналізу даних.

Особливу роль відіграють молодіжні інституції в побудові системи МіО. Молодіжні ради, центри, ОГС можуть виконувати функції «локальних моніторингових хабів», збирати дані про участь молоді, проводити власні опитування, здійснювати громадський моніторинг виконання програм і рішень, що стосуються молоді [23; 25; 26; 40; 46]. Це підсилює не лише прозорість, а й почуття відповідальності самої молоді за якість участі.

Стійкість результатів молодіжної участі тісно пов’язана з тим, наскільки досягнення фіксуються, осмислюються й перетворюються на «інституційну пам’ять». Якщо успішні кейси участі (наприклад, прийняті за ініціативою молоді рішення, створені молодіжні простори, відстояні інтереси молоді в бюджетному процесі) документуються, аналізуються й поширюються, зростає ймовірність їх відтворення в інших громадах і збереження навіть у разі зміни кадрового складу влади чи самих молодіжних лідерів [21; 25; 39; 40; 47].

Натомість відсутність системного МіО призводить до того, що навіть сильні ініціативи залишаються «точковими» й не масштабуються, а неефективні – продовжують фінансуватися за інерцією. Це особливо небезпечно в умовах обмежених ресурсів і високих суспільних очікувань щодо молодіжної політики [20; 21; 45].

Отже, розбудова системи моніторингу й оцінювання молодіжної участі – це не технічне, а стратегічне завдання. Вона має базуватися на поєднанні міжнародних рамок, національних пріоритетів і локальних контекстів, забезпечувати прозорість, участь самої молоді та реальне використання результатів у процесі ухвалення рішень.

Висновки до розділу 3

Узагальнено, що підвищення спроможності молодіжних інституцій не може обмежуватися формальним збільшенням кількості молодіжних рад,

центрів чи громадських організацій. Визначальною є якість їх діяльності: наявність чітко визначених повноважень, процедур взаємодії з органами влади, гарантованого доступу до інформації та ресурсів, кадрового забезпечення, аналітичної підтримки. Обґрунтовано, що ефективні механізми молодіжної участі мають вибудовуватися на трьох взаємопов'язаних рівнях – індивідуальному (розвиток компетентностей і лідерського потенціалу молоді), організаційному (розвиток молодіжних рад, центрів, громадських організацій) та системному (наявність продуманої політики, фінансування, партнерств). Саме синергія цих рівнів створює умови для переходу від декларативної, символічної участі до реального впливу молоді на ухвалення рішень.

Доведено, що молодіжне лідерство в умовах війни набуває виразного ціннісного й етичного характеру. Воно ґрунтується на відповідальності, солідарності, готовності до служіння громаді й державі, високому рівні громадянської свідомості. Водночас зафіксовано серйозні ризики емоційного й фізичного вигорання, перенавантаження активного ядра молоді, яке бере на себе значний обсяг волонтерської, громадської та управлінської роботи. Це обумовлює потребу в системних програмах підтримки молодіжних лідерів, які поєднують розвиток «жорстких» компетентностей (управління проєктами, комунікація, адвокація) з психосоціальною підтримкою, менторством, супервізією та можливістю рефлексії.

Обґрунтовано, що професіоналізація молодіжної роботи є одним із ключових напрямів зміцнення молодіжних інституцій. Визначено доцільність упровадження стандартів компетентностей молодіжних працівників, розбудови системи їх підготовки та підвищення кваліфікації, створення національних і регіональних ресурсних центрів. Показано, що саме молодіжні працівники виступають важливою «зв'язковою ланкою» між молоддю, органами влади й іншими суб'єктами політики, сприяючи перетворенню правових норм і програмних документів на конкретні практики, доступні для молодих людей в громадах. Аргументовано важливість впровадження принципу співуправління,

коли молоді люди не лише консультуються, а й беруть участь у спільному ухваленні рішень щодо пріоритетів молодіжної політики та розподілу ресурсів.

Розкрито роль цифрової трансформації як одного з ключових чинників модернізації механізмів молодіжної участі. Доведено, що цифрові інструменти – онлайн-консультації, електронні петиції, платформи громадського бюджету, цифрове волонтерство, краудфандинг, інтерактивні сервіси – значно розширюють можливості молоді щодо участі в публічному житті, знижують бар'єри входу в політичні процеси, дозволяють швидко мобілізувати ресурси й комунікувати з органами влади. Водночас показано, що самі по собі ці інструменти не забезпечують реального впливу, якщо не підкріплені відповідними компетентностями молоді й готовністю органів влади інтегрувати результати цифрової участі в процедурні та політичні рішення.

Аргументовано, що найбільш ефективними є гібридні моделі участі, які поєднують цифрові та офлайн-формати. Окреслено важливу роль молодіжних центрів, хабів і коворкінгів як опорних просторів, де поєднуються інфраструктура для участі, доступ до інтернету й техніки, неформальна освіта, проєктна діяльність і можливості для комунікації молоді з представниками влади. Визначено, що такі простори здатні забезпечувати не лише реалізацію окремих проєктів, а й формування стійких молодіжних спільнот, які є суб'єктами участі, а не просто отримувачами послуг.

Узагальнено, що важливим елементом інфраструктури участі є системи підтримки молодіжних ініціатив – молодіжні фонди, програми мікрогрантів, інкубатори проєктів, менторські програми. Показано, що невеликі, але стабільні та прозорі фінансові інструменти, поєднані з експертною й організаційною підтримкою, здатні суттєво активізувати молодь, особливо в громадах із обмеженими ресурсами. Обґрунтовано необхідність спрощених процедур подання заявок і звітності, недискримінаційних критеріїв доступу, а також залучення молоді до процесів оцінювання й відбору проєктів.

Висвітлено, що розвиток цифрових інструментів участі обов'язково має супроводжуватися увагою до цифрової безпеки та проблеми цифрової

нерівності. Доведено, що молодіжні активісти потребують системної підтримки в питаннях кібербезпеки, захисту від онлайн-насильства, протидії мові ворожнечі й дезінформації. Водночас зазначено, що обмежений доступ окремих груп молоді до якісного інтернету, сучасних гаджетів і цифрових компетентностей створює ризик посилення нерівності в участі. Це зумовлює необхідність поєднувати розвиток цифрових сервісів із програмами цифрової інклюзії, спрямованими на підтримку молоді з сільських територій, малозабезпечених сімей, молоді з інвалідністю та інших уразливих груп.

Особливу увагу в розділі приділено проблематиці моніторингу й оцінювання молодіжної участі. Обґрунтовано, що без системної оцінки стану й динаміки участі, збирання й аналізу даних щодо ресурсів, процесів, результатів і впливу молодіжної політики неможливо забезпечити її доказовий, раціональний і відповідальний характер. Запропоновано розглядати систему моніторингу та оцінювання як багаторівневу конструкцію, що поєднує кількісні показники (рівень залученості, кількість інституцій, обсяги фінансування) з якісними оцінками (досвід молоді, сприйняття механізмів участі, історії змін, успішні кейси).

Доведено, що результативність системи моніторингу й оцінювання залежить від її інтегрованості в повний цикл політики. Результати аналізу мають не просто фіксуватися в звітах, а реально використовуватися для коригування програм, перегляду пріоритетів, перерозподілу ресурсів, уточнення інструментів участі. Підкреслено важливість залучення молоді до всіх етапів цього процесу – від розроблення індикаторів до інтерпретації результатів, що зміцнює довіру до політики й підвищує відчуття співвідповідальності за її якість.

Узагальнюючи результати третього розділу, встановлено, що вдосконалення механізмів залучення молоді до формування та реалізації державної політики в Україні потребує цілісного стратегічного підходу. Такий підхід має включати: консолідований розвиток лідерства й спроможності молодіжних інституцій; системне впровадження сучасних, у тому числі цифрових, інструментів участі, доповнених освітніми та фінансовими

механізмами підтримки; а також побудову дієвої системи моніторингу й оцінювання, яка забезпечує зворотний зв’язок і коригування політики. Реалізація цих напрямів здатна перетворити молодіжну участь із формальної вимоги на реальний інструмент демократичного врядування, посилити довіру між молоддю та інституціями влади, сприяти консолідації суспільства й стати важливим чинником сталого повоєнного відновлення України.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-методологічного аналізу було сформовано цілісне понятійно-категоріальне поле, необхідне для дослідження молодіжної участі в публічному управлінні. Уточнено зміст ключових категорій – «молодь», «молодіжна політика», «молодіжна участь», «механізми залучення молоді» – з урахуванням сучасних підходів до прав людини, демократичного врядування та розуміння участі як невід'ємного права й суспільної цінності. Показано еволюцію цих понять у міжнародних і національних документах, обґрунтовано доцільність їх трактування не лише в соціально-демографічному, а й у правовому та управлінському вимірах. У результаті запропоновано інтерпретацію молоді як повноцінного суб'єкта публічної політики, а молодіжної участі – як системи організованих і неформальних практик впливу молодих людей на всі етапи політичного циклу, що забезпечило теоретичну основу для подальшого аналізу конкретних механізмів залучення.

На основі комплексного дослідження нормативно-правових актів та інституційних механізмів, що регулюють сферу молодіжної політики й участі молоді в Україні, здійснено всебічний аналіз чинної правової та організаційної рамки. Охарактеризовано базові закони, стратегії, державні цільові програми, визначено їх цільову спрямованість і місце в загальній архітектурі публічного управління. Показано, що впродовж останніх років сформовано сучасну правову основу, орієнтовану на європейські стандарти участі, проте її реалізація є нерівномірною, а окремі норми мають переважно декларативний характер. Виокремлено сильні сторони (закріплення принципу участі, підтримка молодіжної інфраструктури, інституціоналізація молодіжних рад), а також виявлено суперечності й прогалини – недостатню координацію між рівнями влади, нечіткість ролей окремих суб'єктів, слабкі механізми забезпечення виконання прийнятих рішень. Це дало підстави обґрунтувати необхідність подальшої деталізації саме інструментів і процедур молодіжної участі, а не лише загальних засад молодіжної політики.

Систематизовано ключові перешкоди, з якими стикається молодь у процесі залучення до формування та реалізації державної політики. Чітко виокремлено мотиваційні проблеми (низька віра у результативність власних дій, недовіра до інституцій, перевага короткострокових прагматичних очікувань), ресурсні обмеження (дефіцит фінансування, брак підготовлених кадрів, слабка або нерівномірна інфраструктура, особливо в малих і сільських громадах), репрезентативні дисбаланси (домінування «видимої» активної меншості, недостатня участь уразливих і маргіналізованих груп молоді) та комунікаційні бар'єри (неефективні інформаційні канали, слабка видимість результатів участі). Показано, як ці виклики посилюються умовами повномасштабної війни – психологічною втомою, вимушеною міграцією, зростанням безпекових ризиків. На основі цього обґрунтовано загальні підходи до подолання виявлених бар'єрів через посилення мотивації шляхом демонстрації реальних впливів участі, розвиток інфраструктури в громадах, цільові програми для малопредставлених груп, а також професіоналізацію комунікації в молодіжній сфері.

Розробка моделей удосконалення механізмів залучення молоді дала змогу теоретично обґрунтувати підходи до підвищення спроможності молодіжних інституцій і розвитку лідерства на різних рівнях. На індивідуальному рівні визначено ключові компетентності молодих лідерів – громадянська й правова обізнаність, навички адвокації, проєктного менеджменту, публічної комунікації, роботи в умовах невизначеності та криз. На організаційному рівні окреслено умови ефективного функціонування молодіжних рад, центрів і громадських організацій: чітко прописані повноваження, процедурна інтеграція в цикли ухвалення рішень, доступ до необхідних ресурсів, кадрова підтримка, збереження інституційної пам'яті. На системному рівні обґрунтовано вирішальну роль політичної волі, стабільних фінансових інструментів, розвитку молодіжної роботи й запровадження співуправління як форми рівноправного партнерства між молоддю та органами влади. Окремий акцент зроблено на інклюзивному лідерстві та спеціалізованих програмах підтримки лідерів

уразливих груп, що розширює соціальну базу молодіжної участі й підвищує її представництво.

Практичний вимір дослідження знайшов відображення в комплексі рекомендацій, спрямованих на реальне, а не формальне вдосконалення механізмів залучення молоді на центральному та місцевому рівнях і посилення її ролі у повоєнному відновленні держави. Запропоновано інституційні кроки щодо посилення спроможності молодіжних рад і центрів, удосконалення процедур консультацій із молоддю, розширення спектра партисипативних інструментів у громадах, розбудови молодіжних фондів і мікрогрантових програм. Окреслено напрями інтеграції цифрових платформ у систему молодіжної участі з урахуванням вимог цифрової безпеки й інклюзії. Сформульовано підходи до впровадження систем моніторингу й оцінювання молодіжної участі, орієнтованих на відстеження не лише кількісних показників, а й якості та реального впливу участі на політичні рішення та життя молоді. Підкреслено, що реалізація цих рекомендацій сприятиме переходу від символічного залучення до змістовної участі молоді як повноцінного партнера держави в процесі відбудови та модернізації України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations. *World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond*. Resolution adopted by the General Assembly on 14 December 1995 (A/RES/50/81).

2. United Nations Department of Economic and Social Affairs. *Definition of Youth*. UN DESA Youth, Fact Sheet.

3. Council of Europe. *Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life*. Adopted by the Congress of Local and Regional Authorities on 21 May 2003.

4. Council of the European Union. *Resolution on the European Union Youth Strategy 2019–2027*. Official Journal of the European Union. 2018. C 456.

5. European Commission. *EU Youth Strategy 2019–2027: Engaging, Connecting and Empowering Young People*. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2018.

6. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 1. Ст. 2.

7. Указ Президента України «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12 березня 2021 р. № 94/2021.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної молодіжної стратегії до 2030 року».

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1281 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021–2025 роки».

10. Міністерство молоді та спорту України; Рада Європи. *Дослідження потреб і стану діяльності молодіжних працівників в Україні під час війни та в повоєнний період – 2025 рік*. Аналітичний звіт. Київ, 2024.

11. Council of Europe; Міністерство молоді та спорту України. *Дослідження місцевих та регіональних молодіжних рад в Україні*. Аналітичний звіт. Страсбург–Київ, 2023.

12. Міністерство молоді та спорту України. *Стратегічний план діяльності Міністерства молоді та спорту України на 2026–2030 роки* (проєкт). Київ, 2025.

13. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 31. Ст. 256. URL: https://zakon.rada.gov.ua

13. Про Національну стратегію державної молодіжної політики до 2030 року : Указ Президента України від 12 березня 2021 р. № 94/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua

14. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579. URL: https://zakon.rada.gov.ua

15. Про утворення Національної ради з питань молоді при Кабінеті Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1011. URL: https://zakon.rada.gov.ua

16. Довідник для роботи з молоддю в громадах. Київ : Програма «U-LEAD з Європою», 2019. 120 с. URL: https://decentralization.gov.ua

17. Молодь України – 2021 : результати соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2021. 144 с. URL: https://mms.gov.ua

18. UNFPA Ukraine; Ministry of Youth and Sports of Ukraine. State of Youth in Ukraine 2019. Kyiv, 2020. 120 p. URL: https://ukraine.unfpa.org

19. UNDP Ukraine. Impact of the War on Youth in Ukraine. Kyiv : United Nations Development Programme, 2024. 60 p. URL: https://www.undp.org

20. UNDP Ukraine. Unlocking the Potential of Youth in Ukraine: Opportunities, Challenges and Policy Responses. Kyiv : UNDP, 2025. 80 p. URL: https://www.undp.org

21. Council of Europe. Youth Participation in Ukraine: Research on the Needs and Activities of Youth Councils. Strasbourg : Council of Europe, 2023. 60 p. URL: https://rm.coe.int

22. Участь молоді в ухваленні рішень : аналітичний звіт / Національна молодіжна рада України. Київ, 2021. 56 с. URL: https://nycukraine.org

23. Циганин О. С. Залучення молоді до розвитку територіальних громад в умовах війни в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 3. С. 122–131.

24. Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні – 2021 / Міністерство молоді та спорту України, ПРООН, ЮНІСЕФ. Київ, 2021. 200 с.

25. Участь молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні : монографія. Київ, 2019. 180 с.

26. Волонтерство молоді в Україні : тенденції та виклики. Аналітичний звіт / Український молодіжний фонд. Київ, 2023. 48 с. URL: https://youthfund.gov.ua

27. British Council. Understanding Ukrainian Young People's Current Concerns, Needs and Hopes: Looking Ahead to a Future Rebuilding of Ukraine. London : British Council, 2024. 72 p.

28. Молодіжні центри та молодіжна участь в об'єднаних територіальних громадах : аналітичний звіт / Офіс Ради Європи в Україні. Київ, 2020. 64 с. URL: https://coe.int.

29. Криштанович С. О. Молодіжне лідерство в умовах трансформації українського суспільства: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 220 с.

30. Governance for Youth, Trust and Intergenerational Justice: Fit for All Generations? Paris: OECD Publishing, 2020. 180 p.

31. EU Youth Strategy 2019–2027: Engaging, Connecting and Empowering Young People. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 40 p.

32. Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 72 p.

33. Єршова Н. В. Цифрова участь молоді в Україні: можливості та ризики. Інформаційне суспільство. 2022. № 1. С. 45–57.

34. Digital Civic Engagement by Young People: A Rapid Evidence Review. New York: UNICEF Office of Research – Innocenti, 2021. 56 p.

35. Молодіжний працівник в Україні: стандарти, компетентності, програми підготовки. Методичний посібник. Київ: Міністерство молоді та спорту України, 2020. 96 с.

36. Youth Work Portfolio: A Tool for the Assessment and Development of Youth Work Competences. Strasbourg: Council of Europe, 2019. 64 p.

37. Youth2030: The United Nations Youth Strategy – Monitoring and Evaluation Framework. New York: United Nations, 2021. 52 p.

38. Measuring Youth Participation: A Practical Guide for Monitoring and Evaluation of Youth Programmes. New York: United Nations Development Programme, 2019. 88 p.

39. A Guide to Monitoring and Evaluating Youth Participation in Governance. Johannesburg: CIVICUS World Alliance for Citizen Participation, 2018. 72 p.

40. Färdigh M., Holmlund L. Indicators of Youth Political Participation: Approaches and Challenges. Journal of Youth Studies. 2020. Vol. 23, No. 5. P. 567–584.

41. Лозинська О. П., Іваненко І. С. Оцінювання ефективності місцевої молодіжної політики: методичні підходи. Регіональне управління та місцеве самоврядування. 2021. № 4. С. 33–44.

42. Youth Initiative Fund: Lessons on Supporting Grassroots Youth Projects. Stockholm: Swedish International Development Cooperation Agency, 2019. 60 p.

43. Логвиненко Т. В. Грантові механізми підтримки молодіжних ініціатив у громадах. Публічне управління: теорія та практика. 2022. № 3. С. 89–101.

44. Evaluating Youth Policies and Programmes: Guidance for Decision-Makers. Paris: OECD Publishing, 2023. 96 p.

45. Вортман О. М. Система індикаторів оцінки молодіжної участі на місцевому рівні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2022. № 2. С. 112–124.

46. Youth Progress Index 2022. Brussels: European Youth Forum, 2022. 84 p.

47. Youth Volunteering and Governance: Enhancing Young People's Participation in Public Affairs. Bonn: United Nations Volunteers, 2018. 70 p.

48. Сердюк Н. Г. Менторство як інструмент розвитку молодіжного лідерства. Соціальна педагогіка. 2020. № 1. С. 55–63.

49. Youth Political Leadership Programmes: Global Lessons for Democratic Renewal. Washington, D.C.: National Democratic Institute, 2021. 76 p.

50. «7 викликів молодіжної політики в умовах децентралізації» // Сумське громадське коло, 14.02.2022. https://rozbudova.org/molodizhna-polityka/7-vyklykiv-molodizhnoyi-polityky-v-umovah-decentralizaciyi/.

51. Левченко О., Величко Н., Ковшун Л.. Партисипативний підхід та практики на рівні громади. Посібник для громадських активістів та всіх зацікавленихhttps://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/partysypatyvnyj-pidkhid.pdf

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Джерело: https://rozbudova.org/molodizhna-polityka/7-vyklykiv-molodizhnoyi-polityky-v-umovah-deczentralizacziyi%EF%BF%BC/.

ДОДАТОК Б

Узагальнена таблиця кейсів партисипативних практик

№	Інструмент / формат	Місце (країна)	Роки реалізації	Ініціатор / виконавець	Суть проблеми	Короткі результати
1	Громадські збори та робочі групи	Вейарн, Німеччина	1991–1996 (та надалі)	Сільська рада Вейарну	Втрата ідентичності, перетворення сіл на «спальні райони» великого міста, загроза стирання культурної самобутності громади.	Розроблено бачення розвитку «Ми хочемо залишитися сільською громадою», каталог заходів, залучення мешканців у робочі групи, нова політична культура, активні волонтерські ініціативи, економія коштів громади.
2	«Громадські бачення» (Visioning)	Чаттануга, США	1982–1984	Об’єднання влади, громадян та бізнесу, ГО «Chattanooga Venture»	Економічний занепад, забруднення довкілля, скорочення робочих місць, низька довіра до влади.	Масштабне громадське обговорення «Vision 2000», спільні пріоритети розвитку, ревіталізація набережної та центру міста, зростання зайнятості та доходів, підвищення якості життя й громадської участі.
3	Керована візуалізація «Від мрії до дії: Вільногірськ через 1 рік»	Вільногірськ, Україна	2017	Об’єднання влади, громадян та бізнесу; проєкт з громадського бюджету («ЗМФІ-ІІ»,	Низька активність громади, мала кількість проєктів на громадський бюджет	Отримано 21 візуалізацію бачення міста, виявлено ключові потреби (інфраструктура, благоустрій,

				USAID та ВГО ІБСЕД)	попри тренінги й потенціал міського простору.	зони відпочинку), ідеї враховані у реконструкції парку, закладено базу для подальших проєктів за участі громади.

Джерело [51].